

Znamenný rospev – 4. hlas ruténskej redakcie

Katalóg normatívnych popevkov

Materiál pre spracovanie popevkov 4. hlasu z ruténskych irmologionov (RI):¹

- Irmosy:** Vskr– Nedeľa (*kánon vzkriesenia*)
Blhv– sviatok Pokrovu a Zvestovania Bohorodičky
Usp– Uspenie
JPr– Narodenie Jána Predchodcu
Onuf– sv. Onufria
PePa– sv. Petra a Pavla
Preob–Premenenie Pána
Vaj– Kvetná nedeľa
Sam– Nedeľa Samaritánky (5. paschálna nedeľa)
SSD– Päťdesiatnica
St.– stĺpové irmosy (oktoich cez všedné dni)
- Stichiry:** sIt– všeobecný iteratívny nápev (nepresne *samohlasen*)
sD1, sD2– „naslávné“ stichiry Bohorodičky na večerni pred nedeľou
sUsp– Uspenie presv. Bohorodičky; posledná stichira *na stichovne*
sPP– Petra a Pavla; na „*Hospodi vozzvach*“ stichira na *Sláva*.
sSSD– Päťdesiatnica; stichiry na chválach počas utierne
Anast., *AB (Alfabet)*, *Anat.* – stichiry nedeľnej večierne a utierne²
- Samopodobeny:** pJD– „Jáko dóbľa“
pDZ– „Dal jesí známenie“
pZS– „Zvánnyj svýše“
pXS– „Choťich slezámi“

Nápevy prokimenov, stupňových antifón v 4. hlase a tiež iteratívny stichirový nápev predstavujú osobitnú kategóriu popevkov, preto sa im podrobnejšie venujeme v samostatnom dokumente.

© 2007-9 www.irmologion.nfo.sk

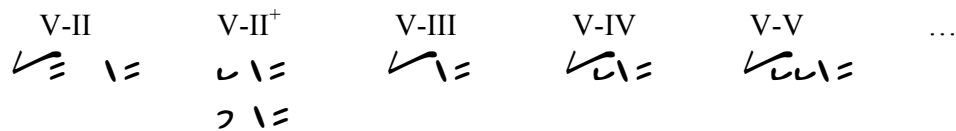
¹ Pokiaľ je z kontextu zrejmé, že ide o spevy 4. hlasu, naše odvolávanie sa na tieto spevy bude stručné, napr. SSD 4 (= 4. irmos sviatku Päťdesiatnice) alebo st. 8/107 (=8. pieseň, stĺp 107).

² Tieto stichiry sa v ruténskej tradícii spievajú na jednoduchý iteratívny nápev. Podľa ruských neumov a SI je však možné čiastočne zrekonštruovať ich vlastnú znamennú melódiu v „ruténskom slohu“. Hoci nie sú primárnym prameňom ruténskej melodiky 4. hlasu, predstavujú dôležitý most pri štúdiu vzťahov medzi gréckou a slovanskou tradíciou 15. storočia.

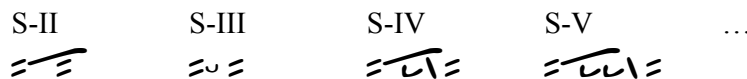
Kategorizácia popevkov

Jedným z našich cieľov je zostaviť zoznam popevkov tak, aby mohol slúžiť ako prehľadná príručka pri preklade neumového zápisu do kyjevskej notácie. Volíme preto formálny prístup, v ktorom radíme popevky do tried podľa typu a dĺžky³ kadencie. V rámci triedy budeme rozlišovať popevky podľa ich deklamačného tónu (centra) a finály.

V – V kadencii sa nenachádza *statia* ani *strela*, jej vrcholom je *kriuk* (v triede II aj *pálka*). Za dĺžku kadencie považujeme počet neumov od kadenčného vrcholu (vrátane) po koniec.

S – Kadencia obsahuje popri finále ďalšie „ťažké“ znaky (*statia*, *strela*). Kadenčným vrcholom je vždy ťažký znak (napr. v *podvertke* je kadenčným vrcholom *strela* napriek tomu, že jej môže predchádzať *kriuk*). Dĺžka kadencie sa počíta podobne ako v triede V. Pokiaľ sú medzi vrcholom a finálou ťažké znaky, počítajú sa za dva. Samotný kadenčný vrchol sa počíta za jeden (*strela*) alebo dva (*polkulizma*).

KM – Záverové popevky (ukončujú melodickú periódu). Hlavným typom je *kulizma* a jej podobné popevky, ktoré majú väčšinou ťažkú trojslabičnú kadenciu. *Lomenú kulizmu* alebo iným spôsobom skrátenu na dve ťažké slabiky nazveme *mrežou*.

Centrálne/deklamačné tóny: D, E, F, G.
Finály popevkov: Γ A C D E F G a.

Stupnica:

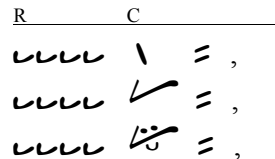
Hlavné tóny – D, E. Možné pohyblivé tóny – H, E.

Poznámka: V zápise melódie sú nepovinné (variantne prítomné) noty označené slabšou, sivou farbou. Byzantským ekvivalentom znamenných popevkov dávame v záujme prehľadnosti rovnaký názov a pridávame predponu proto-, ktorú stručne zapisujeme #.

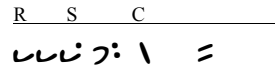
³ Podľa dĺžky kadencie hovoríme o triedach II., III. a vyšších. Trieda I. sa v poreformných rukopisoch (od konca 15. storočia) nevyskytuje vôbec, ale aj v predmongolskej tradícii ju vidno len zriedkavo. Jednotlivé popevky môžu mať viacero variantov v rôznych triedach a nie vždy je ich zaradenie do triedy presvedčivo jednoznačné.

Trieda V-II a V-II⁺

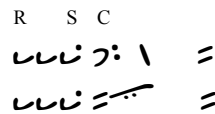
Do V-II. triedy radíme popevky, v ktorých za hlavným vrcholom nasleduje hneď finála. Najjednoduchším typom, ktorý nachádzame v rukopisoch od konca 15. po 17. storočie, je

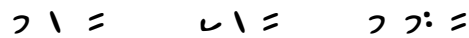
ktorej často predchádza rozdrobenie S záveru deklamácie:

V druhom prípade sa môže znak ∩ spojiť s vrcholom V do jedného znaku, čím sa popevok presúva do S-II triedy:

Zvláštnym prípadom nášho delenia je trieda V-II⁺, obsahujúca niekoľko popevkov so stúpajúcou kadenciou. Z melodického hľadiska je ich kadencia jednoznačne trojslabičná. Avšak ich neumový zápis má formálne znaky podobné s triedou II a drobnými zmenami sekundárnej punktácie možno meniť V-II popevky na V-II⁺ a opačne, čo je príčinou mnohých variantných znení v rukopisoch. Navyše rovnako ako vo V-II aj popevky z V-II⁺ majú svoj zhustený variant z triedy S-II a nie S-III.

V-II- /D – Vozhlaska

⇒ Najkratšiu *vozhlasku* nachádzame v st. 1/11 a 4/42. Jej finála do seba pribrala prechodné tóny, ale pôvodne asi kadenciu tvoril *kvartový skok*.

S V Z

↗+ ↘+ ↗+ ↘+

V-II-F/D – Udol' (krátky)/ ОҮДОЛЪ

⇒ Krátky *udol'*⁶ (základný variant je z V-III) stojí veľmi často na začiatku irmosov. Ako alternatívny zápis nachádzame niekedy aj S-II sekvenciu, ktorá sa neraz interpretuje *riutkou* a ide teda zrejme o konfúziu týchto popevkov.

U R (S) V Z

= — — — — — =

= — — — — — =

= — — — — — =

V-II-E/E – Vozmer (krátky, rýchly)

⇒ Krátky/rýchly *vozmer*⁷ (základný variant je z V-III) ako samostatný popevok je pomerne vzácny. Rovnakú alebo podobnú melódiu má aj iníciaľny popevok pred *koncovou riutkou*, ten však spomenieme až tam.

R S V Z

LLL i ↗+ \ =

var. V: ↗+ ↘+

SI, občas J029

RI

⁶ JPr 7, PePa 3, 6; Usp 1, 3, 4; st. 2/18, 2/20, 4/44, 7/94; Vskr. 1, a iné.

⁷ JPr 1, Usp/Blhv 1, Usp 4, Blhv 6, Vaj 6, pZS.

V-II-G/F – Jasnica/ACHÍLLA

⇒ *Jasnica* väčšinou nadväzuje na dvojprízvukovú predreformnú kadenciu a až v 16. storočí sa objavuje jej skrátený tvar, ktorý ju radí do II. triedy.

S407	
	R S V Z
16. stor. a)	
b)	
c)	

Jasnica s krátkym zápisom kadencie (a) v neumoch nepochybne patrí do triedy V-II. V tvaroch b) a c) možno úsek S formálne chápať ako spoj deklamácie s kadenciou, ale v skutočnosti môže ísť o zvyšky starej kadencie. Tvar c) už patrí do IV. triedy, kde sa častejšie interpretuje ako V-IV-E/F – *vozderžka*.

Z melodického hľadiska má ruténska *jasnica* tri varianty.

a) Najjednoduchší melodický variant je zriedkavý a spravidla sa nachádza len v časti RI, kým ostatné majú niektorý z dlhších tvarov *jasnice*. Je možné, že svoju úlohu tu zohrával vplyv ústnej tradície, keďže v *prostopení* je *jasnica* vždy jednoduchá.

=: L L L L L \ =

RI

(JPr 1, PePa3, Vskr 1, 9)

Prostopenie:

b) Najčastejší variant⁸ *jasnice* má deklamáciu ukončenú spojom S:

	N		R S C
a) bežne		b) Blhv 9	
Vaij 5		J029	

⁸ SSD 7, Sam 9, PePa 3, JPr 1, Usp 9, Vskr 1, 9.

Kadenčný vrchol je podobne ako pri #osoke „zlomený“. V ZR takýto zlom nachádzame v najstarších rutenských rukopisoch (J002, J029, J480 apod.).

Grécku #jasnicu zaznamenávame v dvoch výškových variantoch, z ktorých ten vyšší je častejší. O terciu nižší variant môže byť výsledkom chyby, ale nemožno vylúčiť ani inú líniu tradície, keďže viacero formúl s finálou E má svoj o terciu nižší (avšak zriedkavejší) variant. Ak budeme považovať za autentickerejší variant s finálou E, znamenná *jasnica* je o poltón vyššia v kadencii.

V-II-F/G – F-voznosec/ ϩοζηόσειζ

⇒ *F-voznosec* sa v neumovom zápise líši od krátkeho *udolu* iba „dvojbodkou“ za poslednou stáciou. Z melodického hľadiska sa jeho prístupka často nelíši od *udolu* a oba popevky sa niekedy zamieňajú. Voči S407 sa kadencia zmenila použitím iného rovnocenného znaku. Melodicky presne zodpovedá neumom len ruská interpretácia; ruténska melódia, až na zriedkavé výnimky, je konzistentne podriadená exegéze. *F-voznosec* nájdeme takmer výlučne v irmosoch.⁹

S407

U R S V Z

SI

16. stor.

U R S C

U R S C

RI

Prostopenie:

F-voznosec v zhode melódie a neumov nájdeme len vo Vskr 6 u Chomu (s nesprávnym deklamačným tónom). Okrem toho sa nachádza vo Vskr 8, čo zodpovedá melódii RI, nie však neumom. Bokšay reflektujúci ústnu tradíciu prirodzene kadenciu spomaľuje.

Choma/ Vskr 6

Choma, Orosz/ Vskr 8

Bokšay/ Vskr 8

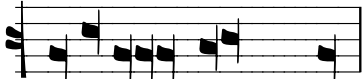
⁹ SSD 5, 7, Sam 5, 8, JPr 7, 9, st. 7/92, 7/94, Vskr 6, 9.

Prostopenie:

Zložený *voznosec* sa v samopodobenoch pJD a pDZ prostopenia pripodobňuje základnému *G-voznosci*. Melodicky nie je ustálený.

Choma, Bokšay, Orosz		J1087	
J1087/ Bobák		Bokšay	
Choma		Orosz	
		Bobák	

⇔ *F-voznosec* sa vyvinul tam, kde je v byzantskej tradícii 12.-14. storočia iba jeho zárodok – deklamácia na tóne D a terciový pád F-D. Z neho sa postupom času po zvýšení finály o kvartu vyvinula formula, ktorej tvar sa v 16.-17. storočí takmer nelíši od znamenného *F-voznosci*.

# <i>F-voznosec</i> :	typ I	typ II
12.-14. stor.		
16.-17. stor.		

Porovnanie s byzantskou tradíciou tiež vysvetľuje, prečo *F-voznosec* v ZR nie je veľmi frekventovaným popevkom. Byzantský #*voznosec* totiž vo svojej zárodочnej podobe často predchádza a tvorí prístupku #*kimze*. Z #*kimzy* sa neskôr vyvinuly viaceré popevky, ktoré vo väčšine prípadov absorbovali zárodочný #*voznosec* ako súčasť svojej prístupky. Z tohto pohľadu potom môžeme v kontexte ZR hovoriť napr. o “integrovanej” *F-voznosci* v prístupke *voznosu konečného*:

V-II-F/F* – Podchvat/ ΠΟΔΧΒΑΤΣ (II-lom)

⇒ Zvláštnu skupinu II-lom triedy V-II tvoria nie veľmi časté popevky s rozdrobenou finálou. V kokizníkoch nachádzame iba jeden z nich (*podchvat*, 2. *hlas*), ktorého názvom zastrešujeme celú skupinu. Základný variant tvoria tieto neumy:¹¹

	R	S	C	
S407	LLLLL	LLLLL	~	≡ ₃
	LLLLL	~	~	≡ ₂
16. stor.	LLLLL	~		≡ ₃
	LLLLL	~		≡ ₂
	LLLLL	~	~	≡ ₂
	LLLLL	~	~	≡ ₂

var. C: ~ ≡₂

Melódia má tri varianty:

I.

Vaij 4 ㄗ+ ~ LLLL: | ≡₂

II.

Preob 5 ~ LLLL: | ≡₂

~ LLLL: ~

Vskr 8

~ LLLL: ~

var.:

III. st. 9/120, 124

~ LLLL: ~

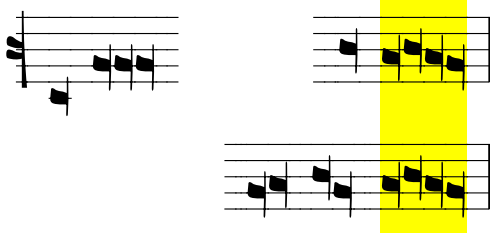
Podobný popevok sa nachádza v st. 9/123 a je v zásade ekvivalentný s príkladmi zo st. 9/120 a 124. Jeho neumový zápis v S407 a 408 je však odlišný a naznačuje spojitosť s *paukom*.

¹¹ Vskr 8/ st. 8/105, Vaij 4, Preob 5, st. 9/120, 124. V Preob 7 nachádzame podobnú melódiu, ide však o iniciálny popevok pred *koncovou riutkou*.

st. 9/123: S407 S408 16. stor.

RI var.:

⇔ *Podchvat* má svoju byzantskú paralelu v 12.-14. storočí, ale neskôr sa z databázy byzantských formúl stráca. Deklamačný tón je na D a kadencia je o tón nižšie než v ZR.

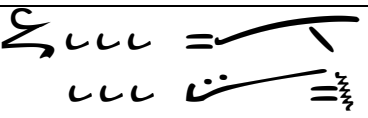
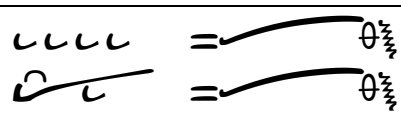
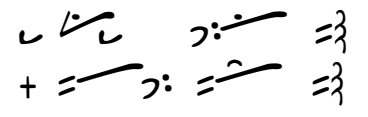
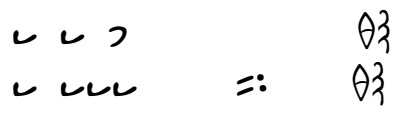
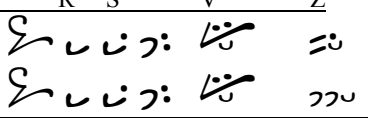
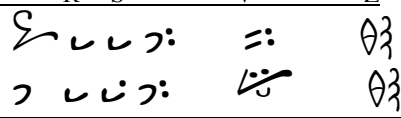
Vaij 4; byz. 12.-14. stor.

Vaij 4, ZR

V-II-E/G* – Fita so zmeicou/ΘΉΤΑ ΣΟ ΖΜΕΙΣΙΟΥ

⇒ Melódia *fity so zmeicou* sa v neumoch značí *sfitou*¹², ako *podchvat*¹³ a v starších rukopisoch aj ako *ohybka*. Popevok nemá charakter *fity*, preto *fita so zmeicou* radíme do V-II triedy (na hranici s S-II) a nie medzi *fity*.

S407		
S408 (<i>ohybka</i>)		
	R S V Z	R S V Z
16-17. stor.		

¹² Blhv 8, 9, Sam 6.
¹³ SSD 1, 4.

Najkratší *prehyb*¹⁶ môže pozostávať z čistej kadencie alebo môže mať zjednodušenú melódiu, ktorá inklinuje k *osoke*, *udolu* či *riutke*:

var.:

S407	ℓ ℓ =				⤵ X \ ℓ ℓ =:
16. stor.	⤵+ \ =	⤵ ℓ =	⤵ \ =		⤵ ℓ ⤵+ \ =

Melódia *prehybu* má základ v starej byzantskej tradícii, kde však vychádza z dvoch rôznych formúl. Preto v ZR niektoré varianty¹⁷ *prehybu* zasahujú do triedy KM a majú neumový zápis zhodný s *driabami D* a finálu C:

prehyb na neumoch *driabov D*:

Kadencia sa niekedy vyjadruje stručnejšie v dvoch znakoch, ale v rámci 4. hlasu sú to sporné situácie, ako napr. vo Vaij 5. Neumový zápis aj melódia v RI sú nezvyčajné, ale práve na tejto fráze Grigorev definuje *prehyb*,¹⁸ takže ju nemožno obísť:

16. stor.	⤵ ℓ = ℓ ⤵ =	Grigorev	⤵+ ⤵: = ℓ ⤵ ⤵+ ⤵: =
RI		Grigorev-prepis:	

⇔ V byzantskej tradícii 12.-14. storočia nachádzame zárodoky *prehybu* v prístupke #*kimzy*, keď sa posledná slabika prvého kóla ocitne na tóne E. Táto schéma je zhodná s jednoduchým ruténskym *prehybom*:

¹⁶ PePa 3, Vskr 7, Vaij 5.

¹⁷ Usp 4. Porov. Vaij 1, kde sa podobný neumový zápis tlmočí ako *driaby D*.

¹⁸ Kadencia u Grigoreva končí o tón vyššie ako v RI. Tendencia k tejto zmene je viditeľná v rukopisoch 17. storočia a je pravdepodobne spôsobená frázami, kde bol *podjem* interpretovaný ako *prehyb*, napr. vo Vaij 9.

Byz. trad. 12.-14. stor.

RI, jednoduchý *prehyb*

V irmose Vskr 3 už nájdeme plňší tvar so záverečným stúpaním C-D-E. Na tomto základe sa vyvinul byzantský *#prehyb*, ktorý pretrval až dodnes. Pozoruhodná je blízkosť tejto formuly ku *prehybu* u Grigoreva.

Byz. trad. 12.-14. stor.

Byz. trad. 19. stor. /synt.

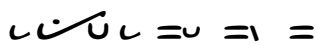
argon

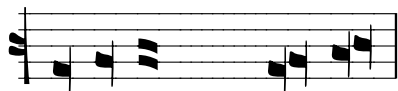
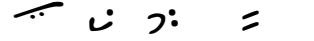
V-II⁺-E,F/E – Prehyb veľký

⇒ Vo Vajj 7 a Vskr 8 *prehyb* nadväzuje na *kulizmovú* konfiguráciu v S407, takže ide zrejme o reinterpretované *driaby D*.¹⁹ Od 16. stor. sa však neumový zápis aj melódia blížia k bežnému *prehybu*, na základe čoho napriek istým výhradám radíme tento popevok do V-II⁺.

S407

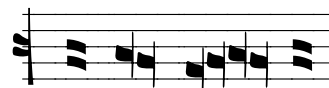
16. stor.

J672

Bokšay

¹⁹ Rovnaká konfigurácia S407 v Blhv 9 sa v RI interpretuje o terciu vyššie.

Veľký *prehyb* čiastočne zvýšený o terciu sa nachádza v Usp 8 a Blhv 9:

Usp 8 S407
 16.-17. stor.

SI

J673, Olš., L1709

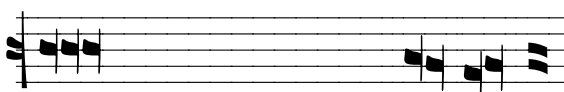
J029

iné RI

Choma

Bokšay

Blhv 9 S407

SI

J029

J673, L1709, I80, Olš

iné RI

Na variant J673, L1709, I80, Olš. nadväzuje **prostopenie**. Bokšay opäť začína o tón nižšie.

RI

Choma

Bokšay

⇔ V byzantskej tradícii na mieste veľkého *prehybu* nachádzame rôzne nesúvisiace formuly, z ktorých najbližšia ku ZR je v Usp 8:

Byz. trad., 12.-14. stor.

RI

V Blhv 9 je na mieste *veľkého prehybu* kombinácia *#udol'+#driaby*.

V,S-II⁺-D/G – Podjem malý/ ПОДЪЕМЪ МАЛЫЙ

⇒ *Malý podjem* patrí k najstarším znamenným popevkom, identifikovateľným už v rukopisoch 12. storočia. V 4. hlase však v S407 ešte takáto sekvencia neexistuje – neskorší *malý podjem* sa sformoval „na troskách“ konfigurácie

(v) ㄥ \ ≡:

*Malý podjem*²⁰ v S408 a v rukopisoch 16. storočia má syntax, ktorá sa radí na hranice V-II⁺ a S-II:

S408 a iné rkp	ㄥ ≡ ≡:	ㄥ × ㄥ' ≡:
16. stor.	ㄥ+ ㄥ' ≡:	≡+ ㄥ' ≡:
	ㄥ+ ≡+ ≡:	≡+ ㄥ' ≡:

Melódia *podjemu malého* je jednotná, rozdiely sú iba v rýchlosti a ornamentácii:

RI

²⁰ SSD 9, JPr9, sSSD, pXS.

O niečo bohatšia je melódia v sSSD, kde prechádza až do *voznosca*, hoci v neumoch je zápis štandardný. Ide o zaujímavý doklad exegetických postupov v 16.-17. storočí:

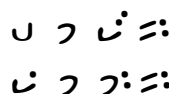

Malý podjem slúži ako samostatný popevok, ako nástup iných popevkov, ale najčastejšie ho nachádzame s prístupkou pripomínajúcou *vozhlasku lomenú* ako úplný *podjem*.

V-II⁺-E/G – Podjem úplný/ ΠΟΛΕΜΩ

⇒ *Plný podjem* je v ZR typický popevok 2. hlasu. V 4. hlase ide o novší „poreformný“ element, ktorý vznikol ako vyšší variant *prehybu*. Preto, ale aj z hľadiska funkcie v kontexte irmosov považujeme *podjem* za jednoduchý popevok navzdory skutočnosti, že jeho blízkosť a často až zameniteľnosť s *lomenou vozhlaskou* lákajú charakterizovať ho ako predĺžený.

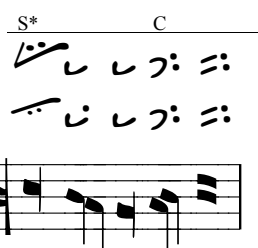
Najkratší *podjem* nachádzame v neumoch k Blhv 1:

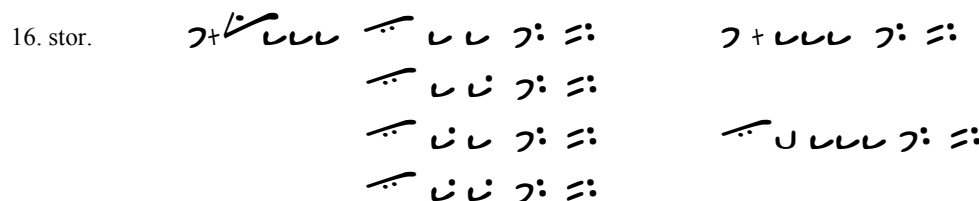
hypotetická melódia²¹

O slabiku dlhší je *podjem* v SSD 6:

Ešte v 16. storočí nebol zápis *podjemu* ustálený a rovnako ani jeho melódia. Invariantnou časťou boli iba posledné dva znaky.

Definitívna podoba *podjemu* v rukopisoch 17. storočia a prepísaná do RI nadväzuje na jeden z variantov prítomných už už v S408.

²¹ V RI je tu len trojslabičný *malý podjem*.

Byz. trad., 12.-14. stor.

#Prehyb

#Podjem

Byz. trad., 16.-17. stor.

Byz. trad., 19.-20. stor./ argon

Novšia byzantská melódia *#podjemu* je v podstate totožná s *#voznoscom*.

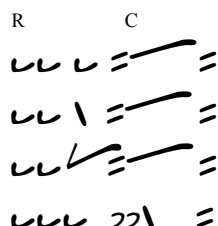
Vzťah znamennej melódie *podjemu* k jeho gréckej paralele môžeme najlepšie ilustrovať na ruskom variante:

Byz., 12.-14. stor.

ZR ruský- podjem

Trieda S-II

Do S-II triedy radíme popevky, v ktorých je hlavný vrchol vyjadrený najčastejšie *strelou* alebo iným ťažkým znakom (napr. *derbica*), a za ním hneď nasleduje finála. Kriuk pred vrcholovou strelou nepovažujeme za súčasť kadencie.

S-II-D/E – Riutka/РЮТКА

⇒ Obyčajná *riutka*²³ spravidla stojí na začiatku piesní²⁴ a je S-analógiou V-II popevku *osoka* a *prehyb*. Vo vlastnej kadencii sa zhoduje s *lacegou*.

V rukopise S407 na miestach neskoršej *riutky* ešte nevidno žiadnu stabilnú zostavu neumov. V 16. storočí je zápis stále nejednotný a neraz sa ťažko hľadá rozdiel medzi *riutkou* a *podvertkou* – ak medzi nimi vôbec bol nejaký rozdiel. Až v 17. storočí badať ustálenie grafickej formy:

²³ Preob 8, Usp 4, sD1.

²⁴ Rovnakú melódiu má *koncová riutka*, ktorá sa však líši neumovým zápisom a patrí medzi *mreže*. Podobne sa s *riutkou* zhoduje v kadencii *lacega*, ktorá je ale skrátením *pastely* a tiež patrí do triedy KM.

S-II-F/E – F-riutka

⇒ Ojedinelým a zrejme aj sporným prípadom *riutky* s vyšším deklamačným tónom je prvý riadok st. 9/119. V čiastočne paralelnom irmose JPr1 je neumovo zhodný popevok, ktorý sa prekladá ako *podvertka*.

S408 ㄣ = — ㄣ ㄣ ㄣ ㄣ =

S412 ㄣ = — ㄣ ㄣ = — =

S414 ㄣ = — ㄣ ㄣ ㄣ = + =

J029

RI

Podobný popevok nájdeme v sPP. Má zložitejšiu prístupku zhustenú do *triasky*:

RI

S C

var. S (L1709):

J029

J672, J673, MT

S-II-F/F – Podvertka/ Подвертка

⇒ *Podvertka*²⁵ je v kontexte ZR variantom *jasnice*. V S407 jej často zodpovedá rovnaká dvojprízvuková kadencia ako pri *jasnici*, takže pravdepodobne mnohé novšie *podvertky* sú reinterpretáciou staršej *jasnice*.

Ruská melódia *podvertky* je striedma bez rozdrobení, čo v ruténskej tradícii nachádzame len ojedinele. Štandardne je *podvertka* v RI rozdrobenejšia a v J029 nadobúda rozdrobenie rozmery presahujúce možnosti dané variantami neumového zápisu.

²⁵ Podvertka patrí k najfrekvencovanejším popevkom 4. hlasu, preto neuvádzame konkrétne miesta výskytu.

S407	S408

16-17. stor.

R S V Z

SI

RI

J029

Plný nástup *podvertky* sa začína od F a prechádza cez tón a:

⇔ Podobne ako v ZR aj v byzantskej tradícii je analógia *podvertky* pomerne frekventovanou formulou, hoci ešte nie natoľko unifikovanou.

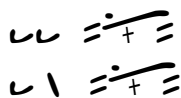
	RI	SI
ZR		

Byz. trad. 12.-14. stor.		
--------------------------	--	--

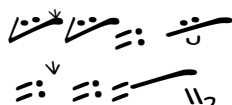
Nižší z uvedených melodických variantov nezodpovedá presne neumom a v RI ho nachádzame najmä v závere irmosov 8. piesne rôznych kánonov.

Na dvoch miestach sa *lomená podvertka* nachádza inde než v poslednom riadku irmosov, stále je však iniciálou pred ťažkým popevkom – *kimzou* (st. 4/44) alebo *voznosom* (Usp 7). Sporným prípadom je Blhv 8. V zápise aj melódii registrujeme niekoľko nepravidelností, ktoré sú hodné povšimnutia:

st. 4/44:

Blhv 8:

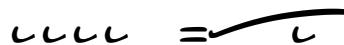

var.

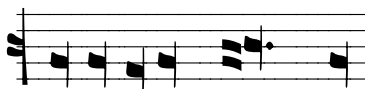

⇔ Byzantskú paralelu k *podvertke lomenej* nájdeme v Blhv 9. V gréckej tradícii 12.-14. stor. ide o formuly s kadenciou #*kimzy*:

S407

Byz. 12.-14. stor.

ZR

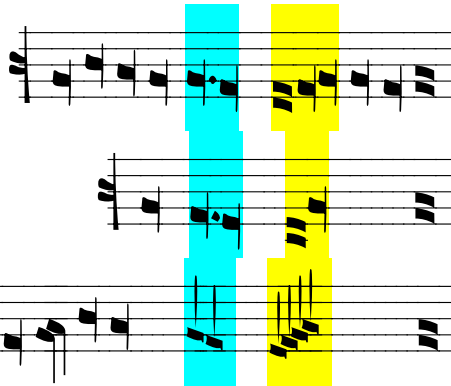
Prostopenie

Derbica sa nachádza v pZS. *Prostopenie* ju zachovalo s rytmickými zmenami a terciovým zvýšením prístupky. Z *predstavky* sa stal začiatok kadencie.

⇔ V 12.-14. storočí nemá ešte *#derbica* ustálený tvar a je jedným z variantných znení *#mreže* alebo *#driabov*. Svoju melodickú charakteristiku získava až neskôr a v rukopise Sinai 1477 (17. stor.) už je na nerozoznanie od znamennej *derbice*. Je dôkazom novšieho byzantského vplyvu na znamenný rospiev.

Byz. trad., 12.-14. stor. (Vaj 5-6)

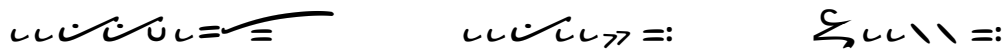

Byz. trad., 16.-17. stor.

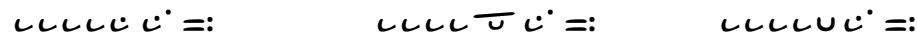
S-II-G/G – G-voznosec/ РОЗНОСЕЦЪ ПОЛНЪИ

⇒ *Plný* alebo tiež *G-voznosec* sa v hlavných bodoch melódie zhoduje s *derbicou*, je však o kvartu vyššie. V 4. hlase sa nachádza najmä v irmosoch blízkyh ústnej tradícii.

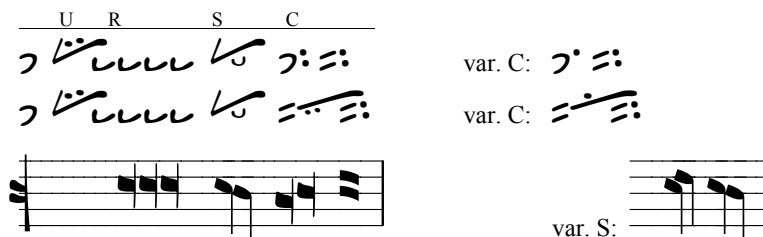
V S407 ešte nemá *G-voznosec* zreteľnú syntax. Na miestach, kde sa neskôr objavil, nachádzame rôzne sekvencie, niekedy pripomínajúce *derbicu* alebo *podvertku*:

V S408 je už syntax pevná a obsahuje charakteristickú *prevodku*:

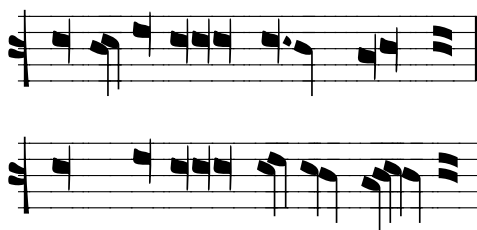

V novších prameňoch sa *prevodka* nahrádza *holubcom* alebo *strelou* a mýli sa s *podvertkou*. Výsledná syntax²⁸ je

²⁸ Blhv 1, 3, 4, Usp 4, Vskr 4. Deklamáciu tu označujeme *stopicami*. Reálne však deklamácia obsahuje veľa akcentovaných slabík (tj. *kriuky*), čo je ďalší zo znakov podobnosti s *derbicou*, hoci v melódii RI sa neprejavil.

V RI niekedy nájdeme melódiu *plného voznosca* aj na miestach, kde neумы ukazujú iný popevok. Ak necháme bokom tieto prípady, nástup *G-voznosca* je väčšinou nulový, tj. popevok sa začína priamo deklamáciou. Iba v pJD, pZS a pXS jej predchádza krátky výstup o tón vyššie a zároveň sa na melódiu aplikuje menšie alebo väčšie rozdrobenie:

Neštandardný zápis pripomínajúci *derbicu* sa nachádza v sPP, avšak tu sa už neumový zápis vymyká popevkovému systému a ide skôr o *vel'korospevné lico*:

S440: 16. stor. iné:
 BN:

Prostopenie

V *prostopení* je *plný voznosec* o niečo jednoduchší v kadencii a zložitejší v nástupe, kde sa podobá na *derbicu* zvýšenú o kvartu:

⇔ *G-voznosec* sa objavil na miestach dvoch strednobyzantských formúl. V prvom prípade (Usp 3, Blhv 5) je *G-voznosec* kvartovým zvýšením *#driabov* (prostopenie tu má *voznos*, čo je variant *driabov*!), pričom takéto zvýšenie môžeme na daných miestach konštatovať aj v novej gréckej tradícii:

Gr./12.-14. stor.

Gr./18.-19. stor.

Prostopenie/G-voznosec

Druhým prípadom je *G-voznosec* osamostatnený z prístupky tej *#kimzy*, ktorá sa zmenila v ZR na *voznos*. Spolu s posunom deklamačného tónu *#kimzy* o kvartu vyššie sa zmenil aj predchádzajúci *#voznosec*. *G-voznosec* je analógiou *E/G-vozhlasky* či *podjemu* pred *kimzou*, alebo *lomenej podvertky* pred *voznosom* konečným.

Byz. #voznosec v 12.-14. storočí

ZR/G-voznosec

S-II-G/A – Podjezd / Подъездъ СВѢТЛЫЙ

⇒ *Podjezd svetlý* je v kadencii a typológii variantov podobný *prehybu* alebo *G-voznoscu*. Základný *podjezd*²⁹ má stabilný neumový zápis už od predmongolského obdobia.

S407

S408

16. stor.

17. stor.

Podjezd v RI má dva typy melódie v súlade s dvoma základnými neumovými typmi *podjezdu*:

A R S C

A R S C

RI

var. J029

V Sam 3 vznikol *podjezd* modifikáciou *vozhlasky* alebo *podvertky*, ale jeho neumový zápis sa zhoduje tiež s jedným typom *plného voznosca*.

16. stor.

17. stor.

²⁹ Základný tvar: Sam 8, Onuf 6. V 4. hlase je iba jeden typ *podjezdu*, preto prívlastok „svetlý“ vynechávame.

V JPr 5 vznikol *podjezd* doplnením statie k *voznoscu* (ten je ešte v S407, 408). Takéto doplnenie prezrádza aj melódia v J029, v novších RI sa prispôsobila bežnému *podjezdu*:

S407	し し ㄉ 二
S408	し し ㄱ 二
16. stor.	ㄱ し ㄱ 二 二 ^v
J029	

V SSD 9 je *svetlý podjezd* modifikáciou neumovej konfigurácie *plného voznosca* z 1. hlasu. Melódia v RI je v porovnaní s neumami menej rozdobená a vymyká sa bežnej štruktúre.

	R		S	c	C
S407	し し し し ㄱ 二 ㄱ 二 二 二				
S408	ㄱ ㄱ ㄱ ㄱ ㄱ 二 ㄱ 二 二 二 二 二				
16. stor.	ㄱ ㄱ ㄱ ㄱ ㄱ 二 ㄱ 二 二 二 二 二				
RI					
J029					
SI					

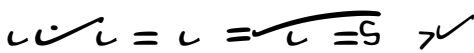
⇔ Jedinú strednobyzantskú paralelu k znamennému *podjezdu* nachádzame v SSD 9. Rukopis Y tu má bežnú *#kimzu s podvertkou*, avšak athoský H jej kadenciu modifikuje a finálu zvyšuje o kvartu. Oproti ZR je väčšia časť formuly podstatne nižšia.

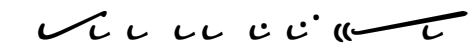
Byz. trad., 12.-14. stor.	
RI	

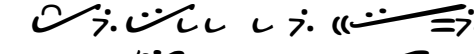
S-II-F/E* – Prihlaska s triaskou

⇒ Tento popevok je v 4. hlase vzácny. Na úrovni neumov ho nachádzame v Usp 6, kde ho v 17. stor. nahradil *vozmer* (tak je to aj v RI), a v Blhv 8, kde sa vo väčšine RI interpretuje ako *podvertka* alebo *prosovec*; len J029 a J672 sú verné pôvodine.

Blhv 8

S407

S408

16. stor.

J672 J029

⇔ V strednobyzantských prameňoch len v Usp 6 vidno paralelu k znamennému popevku. Avšak chrysanthovský variant je presvedčivejší, čo prezrádza novší byzantský vplyv na ZR:

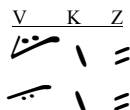
Byz. trad., 12.-14. stor.

Byz. trad., 19.-20. stor.

ZR / RI

Triedy V-III , S-III

Väčšina popevkov vo V-III je charakteristická trojslabičnou kadenciou:

Trieda S-III neobsahuje žiadne štandardné popevky s kadenciou $\overset{\sim}{\text{V}} \backslash \text{Z}$. Pri bežných popevkoch pravdepodobne prekážala rytmická „nepárnosť“ kadencie. Pri záverových popevkoch je takáto kadencia vyhradená pre *voznos* triedy KM.

Zdanlivo neštandardne radíme do triedy S-III kadenciu $\overset{\sim}{\text{V}} \text{Z}$. Popevky S-II so strelou majú totiž v kadencii svoju melodickú analógiu v triede V-II a melodický motív vyjadrený strelou má svoj najvyšší bod v druhej časti:

$\overset{\text{S}}{\text{V-II:}} \quad \overset{\text{V}}{\text{Z}} \quad \rightarrow \quad \overset{\text{V}}{\text{S-II:}} \quad \overset{\text{Z}}{\text{Z}} \quad \text{tj. S+V} \rightarrow \text{V}$

Naproti tomu lomená vozhlaska z triedy S-III má melodickú analógiu v triede V-III a najvyšší bod úseku vyjadreného *polkulizmou* je v prvej časti:

$\overset{\text{V}}{\text{V-III:}} \quad \overset{\text{K}}{\text{Z}} \quad \rightarrow \quad \overset{\text{V}}{\text{S-III:}} \quad \overset{\text{Z}}{\text{Z}} \quad \text{tj. V+K} \rightarrow \text{V}$

V-III-F/D – Udol' / Οὐδολ'б

⇒ *Udol'* je v 4. hlase úvodným popevkom irmosov alebo prvým popevkom posledného riadku. Nadväzuje na dva typy neumových sekvencií predreformnej periódy.

Udol' v S407:

	R	S	V	K	Z
a)	L L L L	L	✓ \	=	
		=	✓ \	L	=
b)	L L L	L	∞	✓	

V prípade a) je kontinuita aspoň z grafického hľadiska zreteľná. Typ b) nahradil väčšinou *udol'* a len v obmedzenej miere *koleso (lico)*.

Od konca 15. storočia nadobúda *udol'* dve základné podoby – s vyznačeným poklesom S alebo bez neho. Vo väčšine prípadov nástupný vrchol tvorí *strela*. V RI je melódia *udol'u* stabilná až na časti A a S:

	A	U	R	S	C	
	L L	=	L L L	L	L	=
	L	:	=	L L L	L	L
						var. S: L U

RI

(takto aj v **prostopení**)

⇔ V byzantskej tradícii 12.-14. storočia zodpovedajú *udol'u* najčastejšie dve formuly:

<p>a)</p> 	<p>b)</p>
	{ Typ b) zodpovedá typu b) v S407! }

Typ a) nachádzame v 17. storočí s deklamáciou o kvartu vyššie a melódiou podobnou znamenej *vozhlaske*. Táto skutočnosť je azda odpoveďou na to, prečo sa v ZR neumový zápis *udol'u* a jedného typu *vozhlasky* zhodujú a prečo sa v preklade týchto neumov rukopisy rozchádzajú. *Vozhlaske* je podľa všetkého novšou interpretáciou *udol'u*. Typ b) je zložitejší a v 17. storočí ho nachádzame v bohatšej exegéze, ktorá neskôr ešte narastala. Tóny kadencie zodpovedajú znamennému *udol'u*.

<p>16.-17. stor</p> 	
---	--

V-III-E/A – Udol' nižný

⇒ Nižný *udol'* je pracovný názov pre popevok, ktorý má podobný neumový zápis ako *udol'*, ale sa končí o kvartu nižšie. V 4. hlase sa vyskytuje len na 2 miestach.³⁰

S407					
	<table border="1"> <tr> <td>U</td> <td>R</td> <td>S</td> <td>C</td> </tr> </table>	U	R	S	C
U	R	S	C		
S408					
16.-17. stor.					
RI					
J029					

V-III-E/D – Cagoša/ЦАГОША

⇒ *Cagoša*³¹ sa v irmosoch 4. hlase vyskytuje zriedkavo³², častejšie ju nájdeme v stichirách. Je alternatívou k *udolu*,³³ od ktorého sa líši prístupkou s deklamáciou na tóne E, nástupným vrcholom označeným *kriukom* alebo *stopicou* a stúpajúcim znakom tesne pred kadenciou.

	U	R	S	C	
					=
					=
					=
J029					
RI					

³⁰ Onuf 8, pDZ.

³¹ Nazýva sa aj *prestup* (Πρεστυπ).

³² Nesporná *cagoša*, tj. keď melódia zodpovedá neumom, sa nachádza vo Vaij 9, Onuf 6, 8, sSSD, sUsp.

³³ V S407 *cagoši* ešte zodpovedajú rovnaké neумы ako pri *udoli*.

V-III-G/D – G-vozhlaska (vel'ká) / БОУТЛАЦКА

⇒ *Vozhlaska* má dva rytmické varianty (triedy V-III a V-IV) a dve modálne realizácie (E a G). Kadencia V-III-*vozhlasky* sa v neumoch často podobá *udolu* a predpokladáme, že *vozhlaska* v triede V-III je len novšou realizáciou pôvodného *udolu*. G-*vozhlaska*³⁴ je od 16. stor. typická úvodnou *krížovou strelou*, čím sa odlišila od *udolu* s bežnou *strelou*.

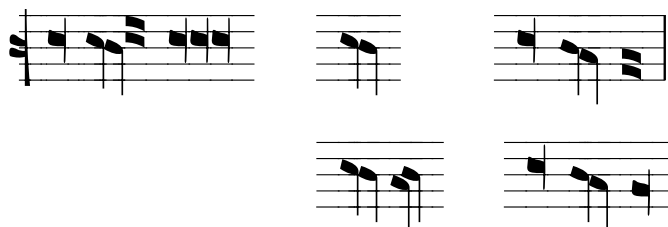
S407

16.-17. stor.

A+U+R	S	C

RI

Prostopenie:

V prostopení nájdeme V-III-G-*vozhlasku* v pZS. Vidíme odrážku v poklese, spomalenie kadencie a prechod od U k R výstupom na tón *b*.

J1087, Choma

Bobák, Bokšay

Orosz

V-III-G/D – G-vozhlaska malá

⇒ G-*vozhlaska* s nízkym nástupom³⁵ je iniciálnym popevkom *kimzy*. Pravdepodobne sa oddelila od jej prístupky.

G-vozhlaska malá

³⁴ Preob 1, Onuf 1, Blhv 8, 9, pZS, sPP

³⁵ sSSD, Vaj 1.

V-III-E/D – E-vozhlaska (malá)

⇒ E-vozhlaska³⁶ sa neumovým zápisom podobá na *vozmer* a v 3. hlase sa aj nazýva *vozmerom*. Deklamačná časť má často nulovú dĺžku.

16.-17. stor.

A U+R S C

⌒+ ⌒⌒⌒ ⌒ ⌒: ⌒⌒ \ =

⌒+ ⌒⌒⌒ ⌒ ⌒: ⌒⌒ ⌒ ⌒

RI

var.:

A R S C

⇔ V byzantskej tradícii 12.-14. storočia sa v stichirách nachádza niekoľko krátkych formúl podobných *E-vozhlaske*, ktoré predchádzajú koncovej *#kimze* alebo *#pastele*. Môžeme ich považovať za prvé príklady osamostatnenia sa časti prístupky koncovej formuly. V bulharskom rospeve (kánon Kvetnej nedele) má už melódia tejto formuly tvar typický pre *E-vozhlasku*, avšak nástup si ešte zachováva pozície o tón nižšie.

Byz. trad. 12.-14. stor.

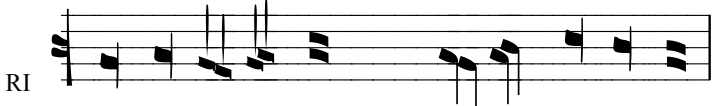

BR

ZR / E-vozhlaska

³⁶ Preob 5, Vajj 5, sSSD, sD1.

V-III-E^(?)/E – Vozmer veľký/ ϩοζμῆϩε

⇒ *Veľký vozmer*³⁷ je v neumovom zápise podobný s *V-III-udoľom*, líši sa (sekundárnou) časťou S a niekedy aj menej či viac výraznou dvojitou anabázou. V irmosoch je zriedkavý, ide o typický stichirový popevok. Často plní funkciu slabšieho záverového popevku.

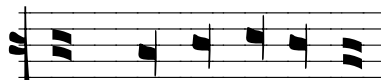
	(A ₀)	A	U	(R)	S	C	
st. 1/10:	S407	⋮ ⋮ ⋮ =	—————		⋮ ⋮ ⋮	⋮ \	=
	S408	⋮ ⋮ ⋮ =	—————		⋮ ⋮ ⋮	⋮ \	=
	16. stor.	⋮ ⋮ ⋮ =	—————		⋮ ⋮ ⋮	⋮ \	=
	RI						var. J029:

pZS: 16. stor. ⋮ ⋮ ⋮ = ⋮ ⋮ ⋮ = ————— ⋮ ⋮ ⋮ \ =

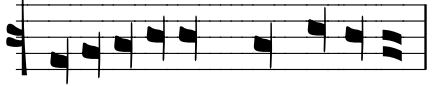
J480

Menej rozdrobený tvar vo Vskr 4:

Vozmer má len krátku deklamáciu (v neumoch) a v RI *vozmer* s deklamáciou nájdeme iba v pDZ. S využitím ruských prameňov odhadujeme, že deklamačným tónom bol pravdepodobne E. Avšak v L1709 a v niektorých podkarpatských rukopisoch (rovnako v prostopení) je deklamácia na tóne F, čo je v zhode (!) s dnešnou gréckou tradíciou:

pDZ:

RI	
L1709	
Prostopenie:	
Byz. trad. 19. stor.:	

³⁷ V súlade s neumami: Vskr 4, sD1, st. 1/10 a do istej miery Usp 1. Melódia na iných neumoch: Vajj 6, sUsp.

Prostopenie

V pJD³⁸ na variantoch prostopenia možno pozorovať proces postupného posunu melódie o terciu vyššie:

↘ ↗ : ↘ ↗ : ↘ ↗ =

RI

hypotetický medzistupeň

J1087

Bokšay, Orosz

Bobák, Ba

⇔ V byzantskej tradícii 12.-14. stor. je na mieste znamenného *vozmeru* formula s rovnako komplikovanou a neustálenou anabázou. Voči ZR je o tón až kvartu nižšie, ale neskôr sa jej melódia zvýšila. Hoci nemáme priame dokumenty o tomto vývoji, konečný tvar v chrysanthovskej tradícii, blízky znamennému variantu, ukazuje smer tohto vývoja a dovoľuje predpokladať, že znamenný *vozmer* musel byť blízky gréckej tradícii 15.-16. storočia.

Byz. 12.-14. stor.

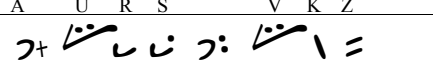
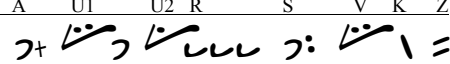

Byz. 19. stor.

ZR

³⁸ Nástupný vrchol U sa vo všetkých dostupných neumových rukopisov vyjadruje *kriukom*, čo by mohlo znamenať, že ide v skutočnosti o E-*vozmer*.

V-III-E/E – E-Vozmer

⇒ E-vozmer má nástup o tón nižšie než veľký vozmer a obsahuje aj deklamáciu.³⁹

	A U R S V K Z		A U1 U2 R S V K Z
16. stor.		S429	
RI		J029	
		iné RI	

E-vozmer môže byť redukovaný len na jadro (V+K+Z),⁴⁰ hoci je otázne, či táto krátka sekvencia v úvode irmosov nebola myslená ako *prehyb*.

V-III-G/E – G-Vozmer

⇒ G-vozmer⁴¹ sa nachádza na hranici s V. triedou a často je alternatívou pre V-V-zavivec. Má deklamáciu na tóne G. Na úrovni neumov je zhodný s veľkou *vozhlaskou* alebo *udol'om*.

S407		
16. stor.		
RI		

⇔ V byzantskej tradícii 12.-14. stor. je #G-vozmer dobre vyprofilovanou formulou, ktorá stojí spravidla na začiatku posledného verša. Má deklamčný tón G, ale kadenciu F-E-D. Neskôr sa kadencia zvýšila, čo dokumentuje ZR na jednej strane a chrysanthovský irmologion na druhej.

Byz. 12.-14. stor.		
Byz. 19. stor./syntomon		

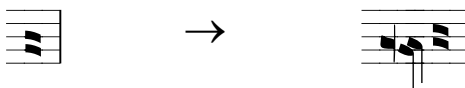
³⁹ Napr. SSD 9, st. 3/29.

⁴⁰ Onuf 6, st. 6/78.

⁴¹ JPr 5, 8, st. 5/64 (v S407 vozmer, inde zavivec).

V-III-G/F – G-vozmer vozvodný

⇒ *Vozvod* je rozdrobenie finály E a jej zvýšenie o tón:

Táto modifikácia má za úlohu zmäkčiť prechod od EG-módu k F-módu.

Vozvod je typickou modifikáciou popevkov *zavivec* a *prihlaska* (V-V). V RI⁴² nachádzame *vozvod* aj za *vozmerom*, ale táto melodická modifikácia nemá paralelu v neumových prameňoch. Jedinou výnimkou je Usp 4, ale aj tu je *vozmer* novším prvkom – v S407 a S408 bol ešte na tomto mieste *zavivec s vozvodom*.

Zavivec s vozvodom:

S407

S408

Vozmer s vozvodom:

S410

S429

S430

RI

I229

Tento príklad odhaľuje tendenciu nahrádzať *zavivec* *vozmerom*. Hoci v neumoch ju máme dokumentovanú len v Usp 4, v RI je bežná. Faktom pritom ostáva, že ruténskej melódii *vozmeru s vozvodom* v neumoch zodpovedá takmer vždy *zavivec s vozvodom* alebo bez neho, prípadne *vozmer bez vozvodu*.

Zavivec s vozvodom:⁴³

S408

16. stor.

G-vozmer s vozvodom:

RI

A		U R S	V K Z

⁴² Miesta výskytu: Blhv/Usp 1, 4, 5, 9, Vskr 4, 8, pJD, st. 1/105. Sporný prípad je sPP.

⁴³ Usp 1

V-III-E/D – Vozhlaska lomená

⇒ Variantným zápisom E-vozhlasky je „zlomenie“ kriuku vo vrchole V:⁴⁵

A R S C var. S:

V RI a SI sa tieto neumy väčšinou interpretujú⁴⁶ ako E-vozhlaska. Výnimkou sú st. 3/32 a 5/65 (iba s jadrom popevku):

S408
 16. stor. alebo

V pomalšej podobe sa popevok nachádza v Preob 1, 3, kde melodicky pripomína *koleso (lico)*. Neumový zápis v S407 prezrádza príbuznosť s *romcou* (trieda S-IV).

Preob 1: S407
 S411
 S429

 Preob 3: S407
 S410

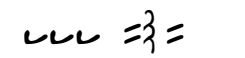
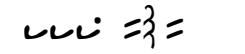

S-III-E/D – Vozhlaska lomená

⇒ Zhustený tvar⁴⁷ lomenej vozhlasky spája V+K do polkulizmy:⁴⁸ →

V S407 mu zodpovedajú tieto konfigurácie:

S407

Po reforme sa grafický tvar popevku ustálil na tvare, pripomínajúcom *romcu*:

S408
 16.-17. stor.

 RI

⁴⁵ V S407 sa na miestach neskoršej lomenej vozhlasky nachádzajú rôzne neumové sekvencie, pripomínajúce skôr bežnú vozhlasku s prízvukom na tretej slabike od konca.

⁴⁶ Vaj 1, 5, 7, 9, Preob 3, sSSD.

⁴⁷ SSD 8, Sam 4, 9, Onuf 9.

⁴⁸ Podobné alternatívne riešenie nachádzame aj pri *podjeme* (= spojenie lomenej vozhlasky a malého podjemu).

(?) **S-III- F/D – Koleso/Κολεσό (ΑΗΛΙΩ)**

⇒ Popevok *koleso*⁴⁹ je reliktom z predreformných čias. Vo veľkej časti prípadov sa v 15.-16. storočí prepísal na *udol'* a v 17. storočí ako *podvertka*. Kde sa zachoval, tam ho RI interpretujú melódiou *pastely* alebo *šibku*, čo nie je najšťastnejším riešením, keďže *koleso* je priebežný popevok. Jedine J029 v istých, žiaľ nepresných náznakoch upozorňuje na osobitosť popevku. Presnejšiu predstavu o skutočnej melódii *kolesa*, ktorá sa podľa očakávaní podobá na *udol'*, si môžeme urobiť len podľa SI a iných ruských prameňov.

S407		
S408		
16.-17. stor.		
J029 - sporné		
SI		- hlavný typ

Koleso je väčšinou prvým alebo druhým popevkom irmosu a neukončuje logický textový celok. Nachádza sa výhradne v F-blokoch, tj. skupinách popevkov z F-módu. Preto aj z modálneho hľadiska je ruská melódia s deklamáciou na F správnejšia.

⇔ V byzantskom irmose st. 1/12 z 12.-14. storočia nachádzame jedinú, nie veľmi presvedčivú paralelu ku *kolesu*, formulu podobnú *#driabom*:

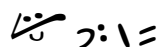
⁴⁹ st. 1/12, 3/31, 4/43, 6/80, PePa 4, sUsp (?).

Trieda V-IV a S-IV

V triede IV. sa nachádzajú popevky s kadenciou typu:

trieda V-IV:			trieda S-IV:		
V	K	Z	V	K	Z
	L	I =	=	L	I =
	U	I =	=	U	I =

IV. trieda má prienik s II. triedou, pretože prítomnosť prízvuku na 2. a 4. slabike od konca sa navzájom nevylučujú. Odlíšiť od seba jednoznačným spôsobom popevky V-II a V-IV nie je vždy jednoduché – jediným a nie vždy spoľahlivým rozlišovacím kritériom je pozícia spojového úseku S. Výstižným príkladom je dvojica *jasnica* – *vozderžka*. Obidva popevky môžu mať zhodné posledné štyri neumové znaky:

V prípade *jasnice* tejto štvorici predchádza čistá deklamácia a preto je hodnota neumov nasledovná:

R	S*	V	Z
			

V prípade *vozderžky* štvorici neumov predchádza rozdrobenie deklamácie (časť S) a preto neumy, ktoré v *jasnici* plnili úlohu časti S* sú vo *vozderžke* už súčasťou kadencie:

R	S	V	Z
			

Hoci uvedené rozlišovanie je iba formálne, zodpovedá vnímaniu daných popevkov v 17. storočí. V starších rukopisoch na mieste *jasnice* bola formula s rovnakou dvojprízvukovou kadenciou akú má *vozderžka*. Možno je teda *jasnica* iba G-variant *vozderžky*, ktorý vznikol dvihnutím deklamačného tónu E o terciu. Ak sa deklamačný tón dostal na rovnakú úroveň ako vrcholy kadencie, je pochopiteľné, že sa prvý kadenčný vrchol „stratil“ v deklamácii.

Z hľadiska usporiadania nášho katalógu je preto dôležité mať na pamäti, že niektoré z popevkov, ktoré by sme prirodzene hľadali v tejto triede, sú zaradené o dve triedy nižšie.

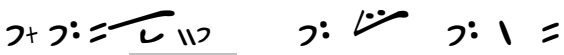
Inic. var:

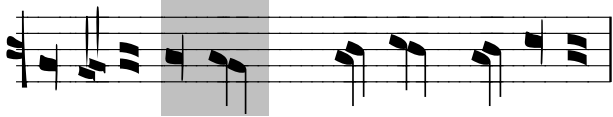

J029 iné RI

J002

 (st. 2/16)

 (st. 3/32)

 var. J029

Pozoruhodnou skutočnosťou je, že v SI je hlavná časť *vozderžky* písaná v F-móde:

SI

b) **Jednoduchý** (*nezložený*) **variant vozderžky**⁵³ je zriedkavý a v RI aj SI sa tlmočí nejednotne, avšak prevažne príklonom k melódii *podvertky*:

	R	S	C	
S407				=
16. stor.				=
				=
J029				
				
iné RI				

⁵³ Onuf 8, st. 2/16.

S-IV-E[?]/F – Vozderžka veľ'ká/ ϩΟΖ ΔΕΘΑΚΑ

⇒ / ⇌ Druhý prízvuk od konca môže byť vo *vozderžke* zvýraznený aj ťažším znakom. V irmosoch a stichirách nachádzame tri také prípady, avšak len Vaij 3 má v RI adekvátnu melodickú interpretáciu.

Vaij 3

S407

16. stor.

C

Neumatic notation: C, followed by a staff with a melodic line.

sD 1:

16. stor.

SI

Neumatic notation: C, followed by a staff with a melodic line.

Blhv 8:

16. stor.

17. stor.

Grigorev

Byz. trad., 12.-14. stor.

Byz. trad., 19.-20. stor.

S C

Neumatic notation: S, C, followed by a staff with a melodic line.

Ojedinelý neumový zápis *vozderžky* so *strelou* v Blhv 8 je modelom, podľa ktorého definuje *vozderžku* Grigorev. RI majú na tomto mieste melódiu podľa starších rukopisov (S408), kde je *prosovec*, a *prosovcu* zodpovedajú aj byzantské paralely.

S-IV-E/D – Vozhlaska prosovcová

⇒ Na neumoch podobných *prosovcu* sa realizuje melódiu podobná malej V-IV-vozhlaske. Je to popevok, ktorý sa obvykle spája so slovami začínajúcimi záverečný riadok piesne („*tímže...*“).⁵⁴ V novších neumových prameňoch sa zamieňa za *prosovec*.

⁵⁴ Nesporné príklady sú: Preob 3, Blhv 7, pXS, pDZ a snád' pJD. V Usp 8 je preklad sporný.

	Preob 3	Blhv 7
	V K Z	V K Z
S407		
S408		
16. stor.		
S429		
RI		

	pXS	pJD
	S V K Z	V K Z
16. stor.		
RI/SI ⁵⁵		

Vo viacerých rukopisoch je v stichire pXS kadencia skrátaná o jeden člen a podobá sa na *voznos*:

⇔ V Blhv7 je na danom mieste v v byz. trad. 12.-14. stor. #G-vozmer.

S-IV-E/D – Vozhlaska prosovcová s lomenou finálou

⇒ Vyššie uvedená *vozhlaska* môže byť ukončená znakom *dva* v *čelnu* (úvodný popevok v Usp 8 a 9). Väčšina RI pri preklade ignoruje toto rozdrobenie finály, len J029, I229 a L1709 sú v Usp 8 presné.

a) V Usp 9 ako-tak tlmočí melódiu iba SI, v RI je *udol'*.

	V	K	Z
S407			
S408			
BN			
S410			
S429			
SI			

⁵⁵ RI a SI sa rôzne vyrovnávajú s menším počtom slabík. Náš prepis je kompromis zodpovedajúci neumom.

b) V Usp 8 je ruténska melódia najpresnejšia.

V K Z

S407

S408

S410

S414

S429

S446

RI

J029, I229

L1709

c) V Onuf 3 je finála *vozhlasky* modifikovaná *vozvodom*. Staršie RI interpretujú melódiu presne až na tradične širší pokles S.

S407

S408

16. stor.

RI

⇔ V byzantskej tradícii 12.-14. storočia nachádzame na daných miestach formulu vyčlenenú z archaickej deklamácie a v ZR jej najčastejšie zodpovedá *udol'*. Preto ruténsky *udol'* v Usp 9 môže reflektovať určitú staršiu autentickú tradíciu. Rozdrobenie poslednej slabiky formuly (nie je novým prvkom, v ZR je prítomné ešte v predmongolskej vrstve) máme doložené v chrysanthovskom širokom irmose Usp 9, kým v úzkom nápeve je bežná finála. Zdá sa teda, že už v starej byzantskej tradícii museli pre Usp 9 existovať dva typy nápevu.

Byz., 12.-14. stor.

Byz., 19.-20. stor.

ZR, *udol'*

ZR, *lomená finla*

S-IV-G^(?)/E^(?) – Vozhlaska prosovcová s triaskou

⇒ V Preob 6 nachádzame popevok S-IV triedy s vrcholom vyjadreným *triaskou*:

	A	S+V	K	Z
S407				
S408				
16. stor.				
J029				
iné RI				

Podobne sa v RI interpretuje ojedinelý a v neumoch neustálený popevok z Blhv 8. Jeho zápis v S429 vyzerá ako *zadevec*, kým SI prekladá melódiu ako *prehyb*.

S407	
S408	
	R S C
16. stor.	
S429	
RI	

⇔ V byzantskej tradícii 12.-14. storočia je na mieste skúmaného popevku v Blhv 8 *#kimza* so štvorslabičnou kadenciou, ktorej v ZR väčšinou zodpovedá *kimza s podvertkou*. Podobnosť kontúr nemožno poprieť:

Byz. #kimza, 12.-14. stor.	
RI	

V-IV-F/F – Prosovec (menší)

⇒ *Prosovec* (tiež *podšibka*) sa vyskytuje v dvoch variantoch podľa typu vrchola kadencie. Zriedkavejším⁵⁶ je V-IV variant, ktorý nadväzuje na popevok s dvojprízvukovou kadenciou v S407. V časti neumových prameňov sa nahrádza bežnejším *S-IV-prosovcom*.

	S V K Z
S407	
16.-17. stor.	
RI	

a) Dlhším a nie jednoznačným prípadom je popevok v Usp 9, ktorý najmä v podkarpatských rukopisoch nadobúda mnohoraké tvary nezodpovedajúce neumom.

16.-17. stor.	
L1709	
I229	
I80	

b) V plnom tvare (SSD 5, Usp 8) má *prosovec* prístupku ako *jasnica* alebo *podvertka* a na úrovni neumov sa často zamieňa inými popevkami (SSD 5, Usp 8). V Usp 8 majú RI, zvlášť podkarpatské, mnoho podobných variantov ako pri krátkom tvare.

	U R S V K Z	
<u>SSD 5:</u>	16. stor.	
	S430	
RI		
	J029	
	Olš.	

⁵⁶ SSD 5, 7; Vajj 8, Usp 8, Blhv 8.

Usp 8:

	R	V	K	Z
S407	ل	ل	ل	ل
S408	ل	ل	ل	ل
16.-17. stor.	ل	ل	ل	ل

J673, L1709

I229, J672

J029

Bokšay

V Blhv 8 nachádzame podobný popevok aj s rozdrobenou finálou (od konca 15. stor.). Podľa melódie a neumov by mohlo ísť o popevok *svetlý rožok*, ktorý však nepatrí 4. hlasu.

Blhv 8:

	R	V	K	Z
S407	ل	ل	ل	ل
S408	ل	ل	ل	ل
16.-17. stor.	ل	ل	ل	ل

RI

J029

J002

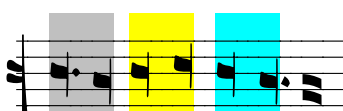
⇔ Jednoduchý *V-IV-prosovec* síce nemá v byzantskej tradícii 12.-14. storočia zreteľnú paralelu, ale na druhej strane, na jeho mieste nikdy nestojí žiadna zo štandardných formúl, iba určité úseky deklamácie na tóne E s finálou A, E alebo F. V rukopise Sinai 1477 (Vaj 8) má popevok črty podobné ako v ZR, ale finálu na D:

SSD7, Vaj 8:

Byz., 12.-14. stor.

Byz., 16.-17. stor. ? \leftrightarrow ? RI

V Usp 8 a 9 je byzantská paralela v relatívnom súlade s variantom RI – ruténska melódia tu môže odrážať tradíciu nezávislú od ruských neumových prameňov.

Byz., 12.-14. stor.

I229, J672

Bokšay

RI

Oiš.

Oiš.

V Blhv 8 je v byzantských neumoch 12.-14. storočia nie celkom štandardná *#podvertka*, ktorej ďalší vývoj na danom mieste nepoznáme. Vývoj popevku *prosovec*, o ktorom je reč ďalej, však dáva o ňom určitú predstavu.

Byz., 12.-14. stor.

S-IV-F/F – Prosovec/ Просовец

⇒ Prosovec triedy S-IV je typickým a vysoko frekventovaným popevkom 4. hlasu. Jeho častou alternatívou v neumových aj notových rukopisoch je *podvertka*; ide v podstate o jeden popevok v dvoch variantoch podľa distribúcie akcentov v kadencii.

V S407 na mieste dnešného *prosovca* stojí päťkrát⁵⁷ kulizmová sekvencia, ktorá sa po reforme spravidla menila na *D-driaby*. Väčšinou však v S407 nachádzame podobné neumy ako v neskorších rukopisoch. V S408 sa už nepochybné zachytáva melódia známa z RI, hoci syntax je ešte nestála.

	R	S	V	K	Z
S407					
S408					
16.-17. stor.					
var.					

Melódia v RI je až na niekoľko výnimiek stabilná. Nástup je podobný ako pri *podvertke*:

	A	U	R	S	C
RI					

J029 niekedy rozdeľuje *strelu* v kadencii inak a inokedy spolu s novšími podkarpatskými irmologionmi zase výraznejšie rozdeľuje nasledujúce tóny:

J029	
J029, J429, I80	

⁵⁷ Sam 6, Preob 7, 8, st 7/90, Blhv 7.

Zvláštny tvar (v neumoch aj notách) *prosovca* nachádzame v Usp 8. Variant **prostopenia** sa od RI veľmi nelíši:

S429

J029

iné RI, Bokšay

V Usp 5 vo variante *prostopenia* sa melódia *prosovca* zhoduje s *jasnicou*. Nemusí to byť náhoda, keďže aj v strednobyzantskej tradícii sú si obe analogické formuly blízke.

⇔ Na mieste znamenného *prosovca* v strednobyzantskej tradícii nachádzame niekoľkokrát výraznú formulu s finálou C, ktorá po zvýšení o kvartu veľmi dobre zodpovedá znamennému *prosovcu*. U Chrysantha má kadenciu o terciu vyššie.

Byz., 12.-14. stor.   var.:

Byz., 19.-20. stor.

Byz., 12.-14. stor., zvýšenie o kvartu

RI

Na dvoch miestach v stichirách nachádzame podobnú formulu o kvartu vyššie, teda priamo na úrovni znamenného *prosovca*:

Byz., 12.-14. stor. (anat. 9)

(anast. 1)

Napokon *prosovec* nachádzame na mieste nasledujúcej formuly, melodicky blízkej skôr byzantskej *#podvertke*.

  var.:

S-IV- E/D – Zadevec / $\text{ZAA}^{\text{I}}\text{REU}^{\text{Z}}$

⇒ Zadevec je v 4. hlase typický najmä pre kánon SSD, kde ide o krátku formulu⁵⁸ bez deklamačnej časti (tj. anabáza prechádza hneď do kadencie) na začiatku riadkov, a pre stĺpové irmosy,⁵⁹ kde môže mať dlhšiu prístupku. V mnohých neumových rukopisoch sa prepisuje na *prosovec*, s ktorým má až na detaily punktácie podobný zápis. Dlhší tvar v S407 však mal nepochybne nižšiu finálu a nebol preto zhodný s *prosovcom*.

A. Krátky zadevec:

	A=S C
S407	
16. stor.	
S429/430	

RI

var.:

B. Plný zadevec:

	A U R S C
S407	
16. stor.	

J029

⇔ Zadevec nemá presvedčivú analógiu medzi byzantskými formulami 4. hlasu.

⁵⁸ SSD 3, 6, 8, st. 7/94.

⁵⁹ St. 1/13, 2/16.

(?) S-IV- E/E – Prehyb (veľký)

⇒ Zvláštny prípad *prehybu* nachádzame v pDZ. Jeho neumový zápis je nejednotný, často bez finálnej statie. Melódia väčšiny RI nadväzuje najlepšie na haličský variant z BN.

16. stor.

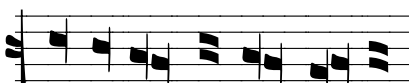
BN

J480

iné RI

Prostopenie

Nápev mukačevského *prostopenia* nadväzuje na väčšinový variant RI.

RI

J1087, Choma

Prešovský variant je o slabiku stručnejší a Bokšay v závere rozdeľuje melódiu.

Orosz

Bobák

Bokšay

S-IV- F/D – Romca/ ΓÓΜΛΛΑ

⇒ *Romca* je v 4. hlase zriedkavý popevok, typický tromi ťažkými znakmi v kadencii, pričom v strede je vždy *polkulizma* alebo *zmeica*. Melodicky sa podobá a nadväzuje na *lomenú* *vozhľasku*, *udol'* a *koleso*. Funkčne je to väčšinou začiatočný popevok piesní.

Krátky tvar redukovaný na jadro sa nachádza⁶⁰ v st. 2/21 a Onuf 8:

S407	= — =	= — =
S408	= — = =	= — =
16. stor.	= — = =	= — =
S429	= — = =	= — =
RI		

Romca s krátkou prístupkou sa nachádza dvakrát v sUsp. Podobne ako pri krátkom *zadevci* je bez deklamačnej časti, tj. po anabáze nasleduje kadencia. Melódia RI sa tu odkláňa od neumovej predlohy, preto interpretáciu úseku uvádzame podľa SI:

S407	Σ — — = — =	— — = — =
16. stor.	— — = — =	— — = — =
S429	— — = — =	S430 — — = — =
SI		

⇔ Jednoduchá *romca* má v byzantských stichirách 12.-14. storočia zreteľnú paralelu, ale s finálou o kvintu nižšie. Dlhší tvar ukazuje, že pôvodne išlo zrejme o popevok II. triedy a terajší vrchol kadencie bol nástupným vrcholom.

Byz. trad., 12.-14. stor.		
RI		SI

⁶⁰ Rovnaký popevok (preklad do nôt iba v ruských prameňoch) nájdeme na začiatku niektorých stichír nedeľného celonočného bdenia.

S-IV- ?/? – Romca vyššia

V 4. hlase sú ešte dva prípady sekvencií s rovnakým neumovým zápisom kadencie ako má *romca*, ktoré sa interpretujú na inej modálnej úrovni.

⇒ Začiatok SSD 9 melodicky pripomína *vozmer* spojený s *derbicou* a v novších prameňoch (L1816) badať úsilie upraviť tok melódie tak, aby aj delením textu zodpovedala týmto popevkom. V skutočnosti pritom ide o jeden dlhší popevok.

	S	c	C	
S407				
S408				
16. stor.				
RI				

⇔ V byzantských prameňoch 12.-14. stor. je na tomto mieste „psalmodická“ deklamácia (modálne zodpovedá bežnej *romci*) a u Chrysantha takisto len akcentovaný rozvoj deklamácie na G, v druhej časti vyšší o kvartu od znamennej paralely:

12.-14. stor		19.-20. stor	
--------------	--	--------------	--

⇒ V irmose Vaij 6 nachádzame graficky takmer rovnaký popevok, ale s vyššou kadenciou. (V izometrickom irmose Blhv 6 je na tomto mieste v poreformných rukopisoch *prihlaska*.)

S407		
/Blhv.		
S408		
16. stor.		
S430		
J002		

⇔ V strednobyzantských prameňoch má príslušná formula viac variantov. Finála môže byť *rozdrobená* a je o tón nižšie voči ZR. Tvar formuly z 16.-17. stor. je zvlášť blízky ZR.

12.-14. stor		
16.-17. stor		

Triedy V-V. a S-VI.

V. trieda obsahuje výlučne popevky s *kriukom* na vrchole kadencie. Naopak, v VI. triede je jediný popevok a to so *strelou* na kadenčnom vrchole.

V-V-?/E – Prihlaska (vel'ká)/ ПРИГЛАСКА БОЛЬШАЯ

⇒ *Vel'ká prihlaska* je vo 4. hlase frekventovaný popevok. Jej kadencia je ustálená už v S407:

a) = b) =

V rukopisoch od 16. storočia základná⁶¹ syntaktická kostra nadväzuje na typ b) z S407, pričom niekedy nahrádza určité znaky inými alebo dopĺňa rozdrobenie. Zvláštnosťou *prihlasky* je absencia deklamácie, takže za anabázou, ktorú možno stotožniť s S, hneď nasleduje kadencia.

A=S	C
	
var.: 	
	
	
var.: 	

var.:

V-V-G/E – Zavivec/ ЗАВИВЕЦ

⇒ *Zavivec* má rovnakú kadenciu ako *prihlaska* a líši sa od nej len prítomnosťou deklamácie na tóne G.⁶² Dá sa teda hovoriť, že je to rovnaký popevok. Nadväzuje na tie isté neumové sekvencie v S407 ako *prihlaska*. V RI však býva často interpretovaný ako *G-vozmer*, alebo je melódia za vrcholom kadencie rozdrobená iným spôsobom:

⁶¹ Vaj 3, 7, Sam 6, Onuf 6, st. 5/65, st. 6/80, a iné.

⁶² St. 7/94, SSD 3, 5, 7, 8,

Examples of musical notation for J029, showing neumes and staff notation for various rhythmic patterns.

Zvýšenie finály – **vozvod**

Zavivec a niekedy aj *prihlaska* môže mať finálu rozdrobenú *vozvodom*. V RI je tento jav častejší než v neumových prameňoch:

Examples of musical notation for S407, S408, and 16. stor., showing neumes and staff notation for various rhythmic patterns.

S-VI-G/E – Prihlaska nižná/ ΠΗΓΛΑΚΑ ΖΑΒΟΔΗΛΑ ΗΓΕΦΛΑΛ

⇒ *Nižná prihlaska* má dlhšiu kadenciu a podobne ako bežná *prihlaska* nemá deklamáciu. V 4. hlase sa vyskytuje len znížená o kvintu.

a) V jednoduchom tvare⁶⁵ za krátkou anabázou nasleduje hneď kadencia. Ruténska melódia má jednotnú kostru, rozdiely jednotlivých variantov spočívajú len v rôznom spôsobe rozdrobenia niektorých nôt.

	A	V	K	Z
S407	✓ = u	✓ = u	✓ = u	✓ = u
16. stor.	✓ = u	✓ = u	✓ = u	✓ = u

⁶⁵ St. 8/107, sSSD.

A

b) V zloženom tvare⁶⁶ kadencii *nižnej prihlasky* predchádza iniciálny popevok, ktorý melodicky pripomína *vozmer* alebo *vozhlasku*. S407 naznačuje možnosť, že pôvodne išlo o jednoduchú deklamáciu (tj. možnosti a) a b) boli rovnocenné).

	A	C ₁	C ₂	
S407	℄ ℄ ℄ \	≡	℄ ℄ ℄ ℄ ℄ +	
	℄ ℄ \	≡	℄ ℄ ℄ ℄ ℄ ℄ ℄	↗
16. stor.	ج: سنا	≡	سنا ℄ ℄ \ +	var. ℄

A+C₁:

c) Zvláštnym prípadom⁶⁷ je *prihlaska* s dvojitým iniciálnym popevokom. Melódia RI si tu zachováva určité charakteristiky z S407, napr. *statia* na konci prvého iniciálneho popevku:

S407	℄ ℄ ℄ ℄ ℄ =	℄ ℄ ℄ \ =	℄ ℄ ℄ ℄ ℄ ℄ ℄ ℄ ℄ ℄	↗
16. stor.	ج: =	ج: سنا	ج: سنا	ج: سنا ℄ ℄ \ =

V sSSD 3 melódia nezodpovedá celkom neumom a prispôbuje sa viac textu:

⁶⁶ Vaij 5, sSSD.

⁶⁷ sSSD 1 a 3.

16. stor.

J289

J029

⇔ V strednobyzantských prameňoch nachádzame výraznú paralelu k *nižnej prihlaske* na konci irmosu Vaj 5. V novších gréckych prameňoch už je tu bežná *#kimza*.

S407

Byz. trad., 12.-14. stor

RI

Iniciálny popevok je asi invenciou tvorcov ZR, avšak vo vlastnej *prihlaske* je zhoda zreteľná. Podobnosť zaráža o to viac, že ide o veľmi nezvyklé ukončenie irmosu, aké inde v 4. hlase nenájdeme.⁶⁸ Zaujímavé však je, že tak ako pri mnohých iných popevkoch je znamenný variant o tón vyššie, čo nás na tomto mieste vedie k potvrdeniu predpokladu o znižovaní tónu H pri klesaní v byzantskej tradícii.

⁶⁸ V byzantských prameňoch je irmos písaný o kvintu vyššie, v Sinai 1477 o kvartu vyššie. Ruský SI nahrádza tento popevok *pastelou* v súlade s novšou gréckou tradíciou.

Trieda KM

Popevky na báze kulizmy a mreže

Trieda KM obsahuje záverové popevky s „ťažkou kadenciou“, ktorej takmer **vždy** predchádza ľahká predkadencia. Inými slovami, trieda KM je triedou *predĺžených popevkov*.

Popevky typu K (= kulizmy) majú po reforme z konca 15. storočia kadenciu s tromi ťažkými neumami (statie, strely)⁶⁹ a v niektorých prípadoch majú okrem predkadencie aj iniciálny popevok (= zložené).

Popevky typu M (=mreže) majú v kadencii dva ťažké neumové znaky a z melodického hľadiska predstavujú skrátenie, odľahčenie či „zlomenie“ plného K-tvaru. Spravidla nemajú deklamáciu, ktorá sa potom musí realizovať v iniciálnom popevku.

Všetky popevky triedy KM tvoria pozoruhodný, modálne kompletný systém:

Dekl. tón	Finála	Typ K –zložený	–základný	Typ M
E	D	<i>Pastela plná</i>	<i>Pastela</i>	<i>Pastela-šibok, Lacega</i>
G	D	<i>Kulizma skam.</i>	<i>Kimza</i>	<i>Šibok</i>
F	C, D		<i>Driaby</i>	<i>Mreža</i>
D/F/G	E		<i>Voznos (konečný)</i>	<i>Riutka konc.</i>

Prvá dvojica riadkov predstavuje popevky E-G módu, ktoré sa líšia iba terciou v deklamačnom tóne. Sú dedičom strednobyzantského D-módu.

V treťom riadku vidíme F-módové analógie, ktoré ukončujú vnútorné periódy irmosov a stichír a nikdy nestoja na konci piesní. Sú dedičom strednobyzantského C a E-módu, voči ktorému predstavujú zvýšenie o kvartu alebo o tón.

Napokon v štvrtom riadku nachádzame najmenej ustálené popevky, charakteristické najmä pre irmosy ústnej tradície. Ich finála E nemá analógiu v byzantských prameňoch do 14. storočia a predstavuje novší byzantský vplyv z obdobia 15.-16. storočia, keď v gréckom prostredí finála E začala postupne nahrádzať pôvodnú D. V rukopise Sinai 1477 (prelom 17. a 18. storočia) ešte finály D a E koexistujú, avšak koncom 18. storočia a po Chrysanthovej reforme sa definitívne finála E stráca. V ruských neumoch sa tieto popevky s osobitným zápisom objavujú až po reforme, keď miestami nahrádzajú pôvodnejšie popevky z prvých troch riadkov zoznamu.

⁶⁹ Ojedinele sa vyskytovali aj kadencie so štyrmi alebo viacerými stiatami, prípadne len s dvoma.

a) S407 U L L L \ = U = \ =

Byz., 12.-14. stor.

b) S407 L L L L ~ \ = U = \ =

Byz., 12.-14. stor.

Ďalší vývoj melódie v gréckom a južnoslovanskom prostredí smeruje k stavu, ktorý nachádzame v 17. storočí v rukopise Sinai 1477 a v irmologickom bulharskom rospeve (9. irmos Paschy, 1. hlas a čiastočne kánon *Vaj* 4. hlasu) z 15.-17. storočia.⁷⁰

Prvou zreteľnou zmenou je posun deklamačného tónu o kvartu vyššie a zmena v predposlednej slabike kadencie. Neskôr sa v 4. hlase⁷¹ skupina nôt na tretej slabike od konca posúva čiastočne vyššie a predposledná slabika sa ďalej melodicky rozdrobuje. Reliktne sa staré znenie *#kimzy* s finálou D zachovalo u Grékov aj po Chrysanthovej reforme.

Byz., 12.-14. stor.

BR (VS, 1. hlas)

BR (VS, 4. hlas)

Byz., 16.-17. stor.

Byz., 19.-20. stor.

Znamenná *kimza* je melodicky najbližšia byzantskej *#kimze* v priebehu 15.-17. storočia, čo je vysvetlením neobvykle rozdrobeného zápisu melódie na tretej slabike od konca:

RI

⁷⁰ Bulharské irmosy 4. hlasu (*Vaj*) sú z hľadiska identifikácie formúl málo spoľahlivé.

⁷¹ Ďalší vývoj *kimzy* v 1. hlase na tomto mieste nebude sledovať.

Modifikácie kimzy

K-G/F – Kimza s podvertkou / Κίμζα σὺ ποδβεῖτκου

⇒ *Kimza s podvertkou*⁷² nahrádza posledné dva znaky kulizmovej sekvencie kadenciou *podvertky*, čím sa zvyšuje finála o terciu.

S407

16.-17. stor.

RI

⇔ V byzantských irmosoch 12.-14. storočia zodpovedá *kimze s podvertkou* analogická modifikácia *#kimzy*, ktorá však dvíha finálu iba o tón.⁷³ Na rozdiel od ZR môže byť kadencia aj viac než trojslabičná. Ďalší vývoj môžeme s obmedzenou mierou spoľahlivosti vidieť len na príkladoch z BR, keďže v rukopise Sinai 1477 je na skúmaných miestach vždy iba bežná *#kimza bez podvertky*.

Znamenná melódia je veľmi blízkou paralelou k variantu BR, až na spomínaný rozdiel tónu v závere, ktorý je však vo vzťahu byzantského a znamenného 4. hlasu systémovou záležitosťou.

⁷² Napr. Vaij 4, 7, Blhv 8, 9, sD1, sSSD. Ide o veľmi častý popevok.

⁷³ Nepriamo sa tak potvrdzuje hypotéza o tom, že vzorom znamennej *podvertky* bola formula s finálou E a nie jej o terciu nižšia paralela, tj. prišlo k posunu časti E-formúl o tón vyššie.

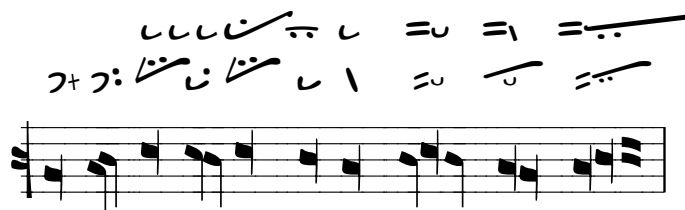
K-G/G – *Kimza so steziou*/ ΚΗΜΖΑ ΣΟ ΣΤΕΖΕΙΟ

⇒ *Kimza so steziou* v ZR modifikuje posledné dva neumové znaky tak, že sa melódia popevku končí o kvartu vyššie než obyčajne. V 4. hlase je tento popevok v neumových rukopisoch vzácný⁷⁴ a navyše v RI sa jeho melódia presne prekladá iba jedenkrát (Vaj 3).⁷⁵

S407

16.-17. stor.

RI

⇔ V byzantských irmosoch naprieč storočiami zodpovedá *kimze so steziou* pozoruhodne blízka analógia.⁷⁶

This block contains four staves of musical notation, each representing a different time period. The staves are labeled on the left: 12.-14. st., 16.-17. st., 18.-19. st., and ZR (RI). The notation consists of notes on a four-line staff. Three vertical colored bars (cyan, yellow, and grey) highlight specific sections of the melody across all four staves, showing how the same melodic phrase is represented differently in each era. The ZR (RI) staff shows a more complex notation with many beamed notes.

Prístupka s triaskou

V stichire sPP sa nachádza dvakrát popevok s kulizmovou kadenciou a prístupkou s *triaskou*. V RI sa melodicky prekladá ako *kimza* alebo *kulizma skamejtná*, je to však len bezradnosť pisárov. Uvádzame preto ruský preklad, z ktorého zrejme, že ide o *lico* – stenografický symbolický zápis melizmatickej melódie:

⁷⁴ Vaj 1, 3, Preob 1, 3. Preob 3 má v neumovom zápise určité znaky *voznosu*.

⁷⁵ Hoci v neumoch je rovnaká *stezia* vo Vaj 1 aj 3, RI ju prekladajú iba vo Vaj 3. Je pozoruhodné, že v gréckej tradícii 17. storočia (Sinai 1477) je takisto *#stezia* len vo Vaj 3, kým vo Vaj 1 je už len bežná *#kimza*.

⁷⁶ Byzantskú *#kimzu so steziou* nájdeme aj v Usp 8, 9. ZR tu má *voznos so steziou*.

K-G/a – Kimza s podjezdom

⇒ V irmosoch Vajj 6 a Blhv 6 sa v neumoch konca 15. storočia a v RI **modifikuje** záver kimzy na spôsob *podjezdu svetlého*. V S407 je ešte bežná kimza alebo kimza s *podvertkou*, v 16. storočí sa mení na modifikované *driaby*, kým v 17. storočí a v SI už po kimze niet stopy a nahrádza ju konfigurácia *plného voznosca* alebo samostatného *podjezdu svetlého*.

	A	U	R	S	c	C
S407						
S408						
16. stor.						

RI

⇔ V byzantskom Vajj 6 sa v 12.-14. storočí nachádza osobitná formula so zvýšenou kadenciou a finálou posunutou o kvartu vyššie. V 16-17. storočí je tu už bežná *#kimza* s novou finálou E a len v jednom z tropárov sa zachovala melódia podobná *#kimze s podvertkou*. Po Chrysantovej reforme už spomínanú modifikáciu nenachádzame.

Byz., 12.-14. stor.

Byz., 16.-17. stor.

RI

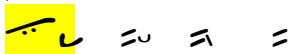

K-G/D – Kulizma skamejná/КѠЛѠЗМА СКѠМЕЖНА

⇒ *Kulizma skamejná* sa od *kimzy* líši kratšou predkadenciou a prítomnosťou iniciálneho popevku. Ortograficky sa ustálila až po reforme v 15. storočí. Melodickú interpretáciu *kulizmy skamejnej* možno nájsť⁷⁷ len v najstarších RI (J002, J029 a občas L1709), keďže v novších rukopisoch sa až na pár výnimiek nahrádza obyčajnou *kimzou*. V irmosoch je zriedkavá, ide o typický stichirový popevok.

Jadro *kulizmy skamejnej*:

c C

S407 7: \ =U =\ =

16.-17. stor. var. c:

J002, J029

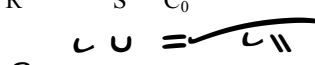

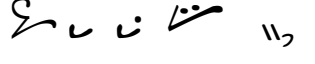

L1709

SI

Jadru *kulizmy skamejnej* predchádza iniciálny popevok:

R S C₀

S407

16.-17. stor.

J029

SI J002

L1709

⁷⁷ Sam 6, Onuf 3; sporné (s inou melódiou v RI): sPP, pXS, sD1-2, sUsp.

⇔ V byzantských stichirách 12.-14. storočia má paralela *kulizmy skamejnej* bohatú a nepravidelnú prístupku. Modálne môže byť analógiou pre všetky zdanlivo náhodné tvary prístupky v RI.

S407

12.-14. stor.

M-G/D – Šibok/ШИБОКЪ

⇒ *Šibok*⁷⁸ alebo tiež malé *koleso* je „mrežovým“ či *lomeným* variantom *kimzy*.⁷⁹ Má rovnakú prístupku a záverový charakter. *Šibok* nemá deklamáciu – hoci sa vyprofiloval ako samostatný popevok, historicky k nemu patrí vždy aj predchádzajúci (= iniciálny) popevok, ktorým je najčastejšie niektorá z *vozhlasiek* alebo *podjem*.

V S407 nachádzame niekoľko rôznych zápisov *šibku*, majoritný je však totožný s konfiguráciou zodpovedajúcou neskoršiemu popevku *mreža*. Môžeme teda tvrdiť, že *šibok* a *mreža* sú dve odlišné melodické realizácie rovnakej praformuly.

S407 var.:

V S408 a niekedy aj v novších rukopisoch sa *skamejka* neraz nahrádza *holubom*. V rukopisoch 16. storočia *skamejku* takmer celoplošne nahradila *prevodka*. Spoj S spravidla chýba. Melodická interpretácia v RI je jednotná.

⁷⁸ SSD 4, 5, 7, 8, Sam 9, Onuf 8, st. 3/31, 6/80, 7/92, 8/103, 8/105-108, Blhv 7 – tam aj Bokšay.

⁷⁹ Napr. v závere Sam 9 je v starších rukopisoch *šibok* a v novších *kimza* alebo *kulizma skamejná*. V katalógoch, o ktoré sa opiera Voznesenskij, sa *šibok* nazýva *lomená kulizma*.

S408⁸⁰

16.-17. stor.

RI

Bokšay

A (S) V C

var. C: (L709): SI

⇔ Aj v byzantskej hymnografii 12.-14. storočia je *#šibok* modifikáciou *#kimzy*, na rozdiel od ktorej má rýchlejšiu kadenciu. *#šibok* má tri základné varianty, líšiace sa predovšetkým (prítomnou/nepítomnou) notou E v kadencii a počtom nôt D v kadencii.

Najpresvedčivejšie paralely medzi byzantským a znamenným *šibkom* nájdeme v kánone SSD, ktorý je prekvapivo dôsledný a až na jednu výnimku v ňom koncovému *#šibku* (typ B) zodpovedá vždy znamenný *šibok*. V stichirách *#šibku* (najmä typ C) zodpovedajú *pastela*, *šibok* alebo *mreža*.

Byz., 12.-14. stor.

#kimza

#šibok A

#šibok B

#šibok C

⁸⁰ Tretí z neumových variantov v S408 naznačuje pôvodnú príbuznosť *šibku* s *riutkou* a *lacegou*.

Už v strednobyzantskej fáze sa objavujú varianty #šibku s deklamačným tónom G alebo aspoň lokálnou akcentáciou vystupujúcou ku G. V irmosoch Vaij bulharského rospevu má #šibok deklamačný tón E alebo G.

Byz. #šibok

#šibok v BR

Od 16.-17. storočia sa #šibku v byzantskom kontexte mení kadencia a finálny tón sa zvyšuje na E.

Presnou znamenou analógiou byzantského #šibku je šibok aj so svojou iniciálnou formulou. Tento fakt vysvetľuje, prečo vlastný znamený šibok nemá deklamáciu.

Byz. 12.-14. stor., #šibok

ZR, vozhlaska lomená so šibkom

K-G/E,F – Voznos/ ⁵Rožhócz

⇒ Voznos je typický najmä pre irmosy živé aj v ústnej tradícii.⁸¹ Plní rovnakú funkciu ako kimza (s podvertkou) alebo driaby a je pozoruhodné, že až na niekoľko výnimiek sa nikdy v jednom irmose nevyskytuje spolu s kimzou. Táto skutočnosť potvrdzuje, že voznos je novšou interpretáciou kimzy.

Pôvodný zápis voznosu pred reformou v 15. storočí mal rovnakú kadenciu a rovnaké dva typy predkadencie (s opačnou mierou výskytu) ako kimza:

S407

R	c	C		
L L L	/	L = U = \ =		(cca. 60%)
U L L	\	= U = \ =		(cca. 30%)

Ortografia voznosu sa zmenila a odlišila od kimzy až po reforme. Koncom 15. storočia v S408 je už v zápise voznosu miesto polkulizmy strela a za poslednou statiou sa často objavuje prevodka, čo sa neskôr stane typickým prvkom voznosu.⁸²

S408

⁸¹ JPr 1, 6, 8, PePa 3, Preob 8, Blhv 1, 4, 5, 7, Usp 8, 9, Vskr 1, 4, 5, 7, 8, pDZ.

⁸² Medzi staroobradovcami sa kvôli tomu voznos niekedy nazýva kulizma prevodná.

V priebehu 16. a 17. storočia sa ortografia *voznosu* ďalej menila. Kadencia sa síce ustálila na niekoľkých základných modeloch, avšak prístupka ostala nejednotná.

	V	K	Z
Kadencia v 16-17. stor.			

Melódia *voznosu* v RI je najbližšia neumovému zápisu v S408. Ruténska ústna tradícia je zrejme o niečo staršia než preklady irmosov v RI, ktoré sa objavujú v 17. storočí. Prvky existujúcej ústnej tradície potom dostali na niektorých miestach prednosť pred neumovou predlohou zo 16.-17. storočia, ktorej melódiu zachytávajú presne iba ruské preklady.

A var. A R c V K Z var.: Z

RI

SI

Vo Vskr 8 má melódia *voznosu* pri bežnej neumovej konfigurácii iné ukončenie. Finála s prevodkou je teda prvok, ktorého význam je určený samotnou prevodkou, tj. formuje sa ako lokálny prechod k nasledujúcemu popevku. Tým je vo Vskr 8 *prehyb*:

Vo Vskr 4, Usp 1 a Blhv 4 je melódia bližšia ruskej interpretácii:

S408/BN c C

17. stor.

RI

Usp1// J029, I80

Prostopenie

Voznos je v prostopení jeden z najstabilnejších a najcharakteristickejších popevkov 4. hlasu. Často stojí na miestach, kde majú staršie RI *kimzu*, ktorú prostopenie nepozná.

() J1087, Choma Bokšay, Bobák

⇔ Byzantskou paralelou k *voznosu* je *#kimza*, *#kimza s podvertkou* alebo *#pastela*. V rukopisoch z 12.-14. storočia sa nachádza tiež jednoduchší tvar *#kimzy*, pripomínajúci *voznos*:

Byz. 12.-14. stor., *#kimza (jednoduchší tvar)*

RI

Za zváženie stojí aj vzťah *voznosu*, zvlášť ak by jeho vlastnou finálou bol tón E, k bežnému tvaru *#kimzy*, voči ktorému je v kadencii o pozíciu vyššie:

Byz. 12.-14. stor., *#kimza*

RI

Voznos v RI, ktorého melódia zodpovedá neumom z konca 15. storočia, možno konzervuje rané vývojové štádium byzantskej *#kimzy*, pri ktorej nastal posun melódie o pozíciu vyššie. Neskôr sa mohlo objaviť mierne rozdrobenie melódie (zachované v SI a o terciu vyššie v RI). U Grékov v priebehu 15.-17. storočia zvýšenie o terciu zasiahlo aj ďalšie časti melódie:

SI

RI

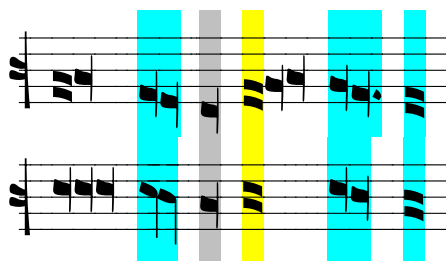
Byz. 16.-17. stor.

Byz. 19.-20. stor.

Vážnu otázku kladie pred nás niekoľko stichirových tvarov *#pastely*, ktorých melódia – o kvartu až kvintu nižšie (!) – sa podobá na melódiu *voznosu*. Podobnosť by sme mohli označiť za náhodnú, avšak podobných prípadov o kvartu nižšej byzantskej paralely je viac.

Byz. #pastela, 12.-14. stor.

RI

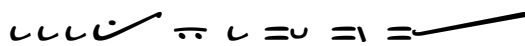

Modifikácia voznosu

K-G/G – Voznos so steziou

⇒ *Voznos so steziou*⁸³ má na konci *voznosu* namiesto *statie s prevodkou strehu*, čo predstavuje analógiu ku *kimze so steziou*. Melodicky sa líši od bežného *voznosu* len na poslednej slabike. V J002 nachádzame pozoruhodný prechodný tvar medzi *kimzou* a *voznosom*.

S407

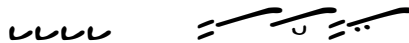
S408

16. stor.

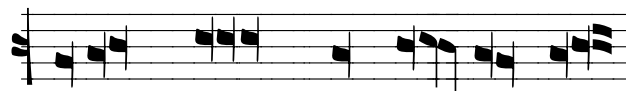
17. stor.

RI

Preob 3/ J002

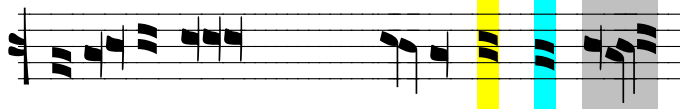

⇔ Byzantskou paralelou k *voznosu so steziou* je *#kimza so steziou*, čo potvrdzuje príbuzenský vzťah medzi *kimzou* a *voznosom*. Pozoruhodný je však tiež poltónový rozdiel byzantskej a znamennej melódie v kľúčových bodoch kadencie:

Byz. 12.-14. stor.

ZR

⁸³ Vskr 5 (len S407), Usp 8, 9, Preob 3.

K-F/E – Voznos konečný/ **ВОЗНОСЪ КОНЕЧНЫИ**

⇒ *Voznos konečný* je koncový variant *voznosu*, ktorý stojí v závere irmosov. Jeho predchodcom v S407 je takmer výlučne *kimzová* sekvencia

U L L \ = U = I + ,

kým v S408 je to väčšinou pevná konfigurácia

U L = U L = = I + .

V novších rukopisoch je ortografia nejednotná. Napriek tomu možno určiť niekoľko hlavných konfigurácií:

	R	S	c	C
16. stor.	U L L L	=	U L	=
	U L	:	U L	\ =
	U L U L	:	U L	\ =
17. stor.	U L U L	:	U L	\ =
	U L U L	:	U L	\ =

Melódia v RI má pomerne stabilné jadro a zodpovedá starším neumovým zápisom zo začiatku 16. storočia. Irmologický variant prostopenia je podobný, v závere je však menej rozdrobený a zodpovedá dosť presne neumovým zápisom z konca 16. a zo 17. storočia:

RI

J029

J002 (JPr1)

SI

Prostopenie

U L L U

= U L U \ =

Osobitný vývoj mal *konečný voznos* v stichirách⁸⁴ a samopodobenoch, kde sa postupne melódia dvihla o terciu až dve vyššie. V závere sa tak objavil typický kvartový zostup:

⇔ *Voznos konečný* so zreteľnou finálou E je podľa kriukov novým, poreformným prvkom v ZR. Predstavuje stopu novej modálnej dimenzie v gréckom prostredí, keď sa zhruba od 15. storočia hlavný tón 4. hlasu a jeho finála postupne menili z D na E.⁸⁵

Podľa všetkých nám dostupných porovnaní a podľa kontúr melódie *voznos konečný* nadväzuje na starý tvar *#kimzy* z 12.-14. stor., v ktorej sa dvihla časť kadencie o pozíciu vyššie. Toto zvýšenie máme azda doložené v rukopise Sinai 1477, kde vo Vaij 3 nachádzame jednoduchú koncovú *#E-kimzu*, ktorá by aspoň v kadencii mohla byť hľadaným medzičlánkom na ceste od *kizmy* k *voznosu konečnému*.

⁸⁴ V iteratívnom nápeve stichír ide o jediný spoľahlivo identifikovaný popevok.

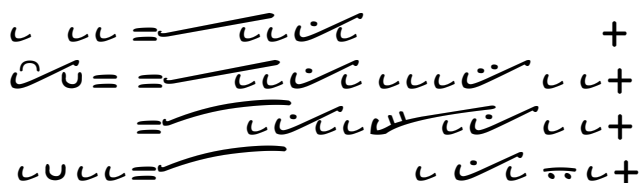
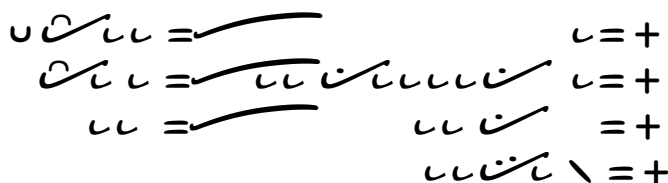
⁸⁵ V rukopise Sinai 1477 z konca 17. storočia ešte môžeme pozorovať vedľa seba oba varianty veľkej časti formúl, tzv. D≈E dualitu.

M-D/E – Riutka koncová

„Mrežovou“ analógiou *voznosu konečného* je *koncová riutka*.⁸⁶ V kontexte 4. hlasu ide o najmenej ustálený popevok v neumoch i melódii. Vzhľadom na jeho dôležitosť a zaujímavosť si dovoľíme jeho rozsiahlejšiu charakteristiku.

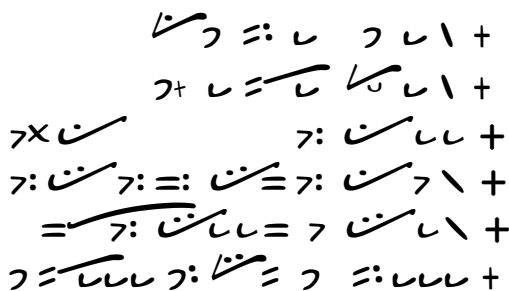
Koncová riutka má v S407 mimoriadne nestabilný zápis. Ide o dlhý popevok, od ktorého nejde jednoznačne oddeliť iniciálnu časť. Dva základné typy, ktoré možno rozoznať, sa od seba líšia predposledným znakom kadencie.

S407

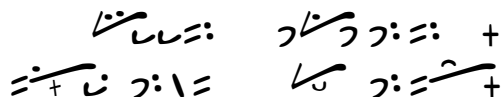
V rukopise S408 je predposledný znak kadencie už výlučne krátky. Ukončenie iniciálnej časti stále nie je zreteľné, hoci sa už rysuje na ťažkom znaku uprostred (tento predel nezodpovedá vždy hranici medzi kólami).

S408

V rukopisoch 16. storočia nachádzame už len zriedkavo príklady *riutky* s ťažkou predposlednou slabikou, nadväzujúce na prvý typ *riutky* v S407. V RI ich interpretácia kolíše medzi *koncovou riutkou* a *šibkom*.

16. st.

⁸⁶ Napr. Vskr 5, Vaij 7, Sam 5, 7, 8, Preob 7, st. 4/43, 5/61=67, 5/66, 7/90, Blhv 6, 8, Usp 7, 8, Onuf 9.

V 16. storočí sa už zhruba ustálila posledná dvojica znakov kadencie – *pálka+kryž*. Iniciálny popevok sa už zreteľne odčleňuje a syntax *koncovej riutky* nadobúda pravidelnejší charakter:

16. st.

Iniciálna časť

Jadro

<p> </p>	<p> </p>
----------	----------

V 17. storočí sa objavuje niekoľko prípadov *riutky* so staciou/strelou na predposlednej pozícii, sú však zriedkavé a vždy ide o variant len niektorých rukopisov:

Syntax *riutky koncovej* v 17. storočí pokračuje v stabilizácii. Vo väčšine prípadov sú posledné tri znaky popevku *holubec+pálka+kryž*. Až na niekoľko skrátených výnimiek má jadro *riutky* 7-8 znakov a nie je v nej priestor na deklamáciu (podobne ako pri *šibku*).

17. st.

Iniciálna časť

Jadro

<p> </p>	<p> </p>
----------	----------

K,M-E/D – *Pastela plná*/ ΠΑΣΤΕΛΑ ΠΛΗΝΑ

Pastela je v irmosoch zriedkavá, ide o typický záverový popevok stichír, čo môžeme pozorovať už v strednobyzantských prameňoch. Má deklamáciu na tóne E a na rozdiel od *kimzy* jej kadencia obsahuje miesto *polkulizmy strelu* alebo *skamejku*, čím sa radí do podtriedy K alebo M. Všetky *pastely* môžu teda mať v kadencii tri alebo dva ťažké znaky, čo žiadnym spôsobom neovplyvňuje ich prístupku. V preklade RI sa voľba melódie kadencie príliš neriadi tým, čo je v neumoch. Podtriedy K a M sú v prípade *pastely* tak blízke, že bude vhodné sa im venovať súčasne.

*Plná pastela*⁸⁷ je zložený, väčšinou koncový popevok. **Iniciálna časť** nemá pevnú syntax. Vysoký nástup nachádzame iba v st. 9/122, všade inde sa *pastela* začína deklamáciou na E:

	A	U	R	S	C1
S407					
S408					
16.-17. stor.					

RI		var. C:	

Vlastná časť *pastely* je krátka, v podstate bez deklamácie:

	typ K			typ M		
	R+S	c	C	c	C	
S407						
S440						
16.-17. stor.						

RI		

V stichire sPP sa v preklade RI vlastná časť *pastely* zaujímavým spôsobom ornamentuje:

⁸⁷ Vaij 6, Usp 6 (len S407), st. 5/66, 9/122, Vskr 5, sSSD, sPP, sUsp.

J673

L1709

J029

V podtriede K predstavuje *plná pastela* E-analógiu *kulizmy skamejnej*, teda najplnší variant koncového K-E/D popevku:

A- Kulizma skamejná // B- Pastela plná (J029)

A.

B.

Porovnanie naznačuje, že hoci *pastela* a *kulizma skamejná* sa od seba líšia v detailoch už v najstarších rukopisoch, ide nepochybne o blízko príbuzné popevky.

⇔ Rovnako ako v ZR, aj strednobyzantská analógia *pastely* sa líši od *#kimzy* prvým znakom kadencie, ktorý má nižšiu melódiu.

#kimza

#pastela

Zároveň sa v *#plnej pastele* objavuje typický pokles k tónu A. Melodická výstavba je nápadne podobná *kulizme skamejnej* v ZR, je však o kvartu nižšie. Kadencia často zostupuje k finále H namiesto bežnej D. V porovnaní byzantskej a znamennej melódie si opäť môžeme všimnúť rozdiel 1 tónu na viacerých miestach:

S407

Byz., 12.-14. stor.

ZR, Plná pastela

Modifikácie plnej pastely

K-E/G – Pastela plná so steziou

⇒ V sUsp je záver *pastely* modifikovaný *steziou* rovnakým spôsobom ako *kimza*. Melódiu uvádzame podľa SI, keďže v RI tento popevok nahradila *kimza*.

S407

S429

SI

?-E/? – Pastela plná „nedovodná“

⇒ Vo Vaij 1 zdanlivo druhú časť *pastely* nahradil *pauk*, takže z nej ostala iba iniciálna časť (=nie je „dovedená“ do konca). V byzantských prameňoch je však naprieč stáročiami na tomto mieste plnohodnotná formula (#G-vozmer, #kimza). Dôvody príklonu ZR k polovičnej *pastele* nie sú známe.

S407

16.-17. stor.

RI

K,M-E/D – Pastela veľká

⇒ Názvom *veľká pastela* označujeme⁸⁸ kompaktnejší variant *plnej pastely*, v ktorom je iniciálny popevok kratší a z inej triedy. Melodický preklad prístupky je v RI menej výrazný než by sme očakávali podľa neumov. Môžeme rozlíšiť typy K a M podľa kadencie, ale aj podľa výrazne odlišných iniciálnych popevkov.

K⁸⁹

	C ₀	A+R c	C
S407			
S408			
16.-17. stor.			

RI

var.

M⁹⁰

S407			
S408			
16.-17. stor.			

RI

var.

⁸⁸ V ruských kokizníkoch sa uvádzajú iba plná a stredná pastela. Dva ďalšie špecifické varianty označujeme *veľká* a *malá pastela*.

⁸⁹ Typ K – St. 3/29, 5/64. Je pozoruhodné, že veľká časť RI má *šibkovú* kadenciu alebo len jednoduchý tón D na tretej slabike od konca. St. 5/64 je izometrický s Usp/Blhv 5, kde sa tento v S407 ešte identický popevok interpretuje ako *voznos*.

⁹⁰ Typ M – st. 1/11 (dvakrát).. Hoci v neumoch nasleduje veľká pastela dvakrát za sebou, ide o sporný úsek a do úvahy môžeme brať len melodickú interpretáciu druhej sekvencie.

III. Irmos Usp 6:

Usp 6 je jediným irmosom, kde sa *stredná pastela* aj v RI interpretuje vlastným spôsobom, blízky melódii *voznosu*. Popevok sa nachádza v strede irmosu a v starších rukopisoch mal bežnú *kimzovú* kadenciu.

S407

S408

16.-17. stor.

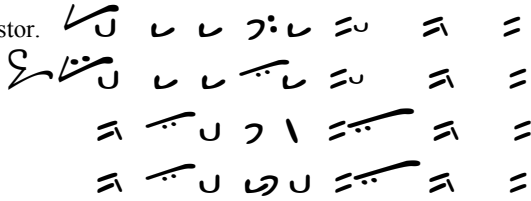
J029

iné RI

J673

IV. Stichiry sPP a sD2:

V sPP je neumový zápis komplikovanejší a melódia je bližšia *kimze*. V sD2 je melodický preklad miestami o terciu nižší.

sPP: 15.-17. stor.

J672

sD2: 16. stor.

17. stor.

MT

J1229

⇔ Zameniteľnosť, tj. esenciálnu príbuznosť *pastely* s *kimzou* môžeme pozorovať už v strednobyzantských prameňoch, kde napr. irmos Usp1 končí v niektorých rkp. #*kimzou* a v iných #*pastelou*. Melódia #*pastely strednej* je v 12.-14. stor. charakteristická prístupkou klesajúcou až na tón A.

Podobnosť znamenej *strednej pastely* s byzantskou paralelou je mimo kadencie nevýrazná. Byzantská melódia skôr zodpovedá *veľkej pastele* a zvlášť jej neumovému zápisu v predreformnom S407.

V K Z var. K+Z:

Byz., 12.-14. stor.

RI

S407

Byz., 12.-14. stor.

K-E/D – Pastela malá

⇒ Malou pastelou nazývame jedinýkrát (v RI) sa vyskytujúci popevok, ktorý sa v neumoch 16. storočia aj melodicky zhoduje s vlastnou časťou *plnej pastely* (tj. bez iniciálnej časti). V 17. storočí sa z tejto sekvencie stala *stredná pastela*, čo v RI nenašlo odozvu.

S407

S408

16. stor.

RI

J029

M-E/D – Lacega/ΛΑΙΓΕΓΑ

⇒ Dva základné typy *pastely* s najčastejším výskytom (*plná*, *stredná*) majú M paralelu tvorenú rôznym spôsobom. V prípade *plnej pastely* spočíva rozdiel medzi K a M variantom len v zmene (zlomení) tretieho znaku od konca, ide teda o štandardný vzťah *kulizma-mreža*.

Na rozdiel od toho *stredná pastela* generuje svoj M-typ *lacegu* tak, že necháva v kadencii prvé dva ťažké znaky a tretí vynecháva.

Pastela stredná

Lacega

*Lacega*⁹³ má pomerne stabilný neumový zápis už od S407:

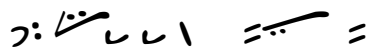
	A	U	R	S	c	C
S407	ㄨ	ㄨ	ㄨ	ㄨ	ㄨ	ㄨ
16. stor.	ㄨ	ㄨ	ㄨ	ㄨ	ㄨ	ㄨ
17. stor.	ㄨ	ㄨ	ㄨ	ㄨ	ㄨ	ㄨ
J029						
iné RI						
var. A+U:						

Kompletná *lacega* podľa definície Grigoreva je v RI výnimkou (SSD 4):

	A	U	R	S	c	C
S407	ㄨ	ㄨ	ㄨ	ㄨ	ㄨ	ㄨ
16. stor.	ㄨ	ㄨ	ㄨ	ㄨ	ㄨ	ㄨ
J029						
iné RI						

⁹³ SSD 1, 3, 5, 6, 7, PePa 6, 7, JPr 6, Preob 5, 9, st. 1/10, 5/65.

Sporadicky⁹⁴ nachádzame dlhšiu predkadenciu:

16. stor.

17. stor.

J029

V JPr 6 má prístupka *lacegy* o čosi zložitejší neumový zápis, keďže ide o zmenu pôvodnej štandardnej *mreže/šibku* (S407).

S407

S408

S410, 414, 424

S429, 430

RI

J002

⇔ Znamennej *lacegy* zodpovedá v byzantskej tradícii kratší tvar *#mreže*, ktorý sa často vyskytuje najmä v kánone SSD. Deklamačný tón a ďalšie vlastnosti prístupky sa prekvapivo podobajú až zhodujú a to aj pri porovnaní s moderným chrysanthovským znením. Kadencia je však v ZR o tón až dva vyššie.

Byz., 12.-14. stor.

Byz., 18.-19. stor.

ZR, *lacega*

⁹⁴ V neumoch SSD 4, melodicky (J029) v SSD 1 a Preob 9.

K-F/C, D – *Driaby*/ Δ ρ Δ ϵ ϵ ϵ

⇒ *Driaby* sú typický popevok 4. hlasu, ktorý plní úlohu záveru veršov uprostred irmosov. Pôvodný neumový zápis *driabov*, ale aj porovnanie aktuálnych melódií prezrádza, že pri bežných *driaboch* ide v skutočnosti o *kimzu/voznos* v odlišnej modálnej realizácii.

S407	a)		(cca. 60%)
	b)		(cca. 30%)

Rukopis BN a miestami aj lavrské S410 a S414 si zachovávajú aj v 16. storočí pôvodnú kulizmovú kadenciu.

	$\overline{\text{S} \quad \text{c} \quad \text{C}}$
S410, S414, BN	
BN	

Od konca 15. storočia sa ustáľuje neskoršia pevná konfigurácia *driabov* so stabilnou melodickou interpretáciou v RI aj SI.

	A		
		$\overline{\text{R} \quad \text{S} \quad \text{c} \quad \text{C}}$	
	S408		
	16.-18. stor.		
SI			
RI			
var.			

V irmosoch blízkej ústnej tradícii⁹⁵ nachádzame niekedy *driaby* s odlišnou kadenciou, pričom neumový zápis je štandardný. Rovnakú melódiu nachádzame niekedy pri neumovej konfigurácii *voznosu*.

	A	R	S c C
var. A:			var. C:

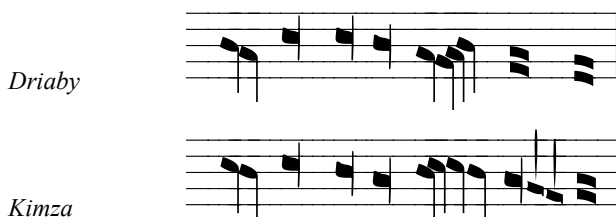
⁹⁵ Usp 8, 9, Vskr 1, 7, 8, 9.

V **prostopeni** majú *driaby* výhradne kadenciu s finálou D a navyše deklamačný tón G:

Porovnanie driabov a kimzy:

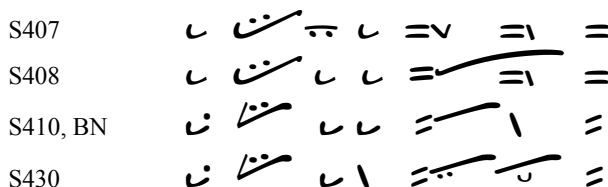
Ako sme videli z vývoja neumového zápisu, *driaby* vychádzajú z rovnakého základu ako *kimza*. Z modálneho hľadiska bežné *driaby* sú *kimza* posunutá o tón nižšie.

Porovnanie driabov a voznosu:

Zvláštnu pozornosť si zasluhuje porovnanie *driabov* a *voznosu*. Obidva popevky sa odčlenili od *kimzy* zmenou *polkulizmy* v kadencii na *strelu*. V S408, teda krátko po reforme, mali takmer zhodný neumový zápis a zrejme to bol ešte jeden nerozlišený popevk. V neumových rukopisoch 17. storočia niekedy vidíme zámenu *driabov* alebo *pastely* na *voznos* (napr. v Usp 3, 4, 8), takže príbuznosť týchto popevkov nebola zabudnutá.

Významným príkladom je Usp 3. V starších neumových prameňoch tu nachádzame bežnú konfiguráciu *driabov* (15. stor.), ktorá sa v 16-17. stor. zmenila na *voznos*, pričom melodický preklad v RI zodpovedá *driabom*:

Podobný prípad nachádzame v st. 5/65, kde sa zmenila *plná pastela* na *voznos* s nie celkom štandardnou prístupkou, pričom melodická interpretácia zodpovedá *driabom* s finálou C:

S407
S408
S410, BN
S429

J029

iné RI

Melodické porovnanie bežných *driabov* s *voznosom* ukazuje zhodné kontúry melódie s rozdielom najviac 1 tónu.

Voznos (ruský)

Driaby s finálou D

Konečný voznos L1816

Voznos v RI je zvláštny tým, že jeho finála sa **prevodkou** úplne rozpúšťa v prechode k ďalšiemu popevku, a teda na poslednej slabike môžu byť rôzne noty v závislosti od toho, čo nasleduje. Podobnú situáciu registrujeme v obmedzenej miere aj pri *driaboch*, kde zvlášť v najstarších RI (J002, J029) vidíme náhradu tónu C prechodovými notami.

Voznos:	Driaby:	var.

⇔ Popevok *driaby* je podľa nemov variantom *kimzy* a v byzantskej tradícii od 16. storočia až dodnes im väčšinou naozaj zodpovedá melódia *#kimzy*. O to viac prekvapuje skutočnosť, že v strednobyzantských prameňoch *driabom* s vysokou štatistickou mierou zopovedá osobitná formula so stúpajúcou kadenciou, ktorá sa však melodicky ani rytmicky na *driaby* nepodobá. Tento paradox bez ďalších prameňov nevieme uspokojivo vysvetliť s výnimkou situácií, keď je v ZR zvláštny tvar *driabov* so štvorslabičnou finálou (*D-driaby*). Každopádne máme pred sebou veľmi vážny argument v prospech hypotézy, že zmeny pôvodnej neumovej *kimzy* na *driaby* či *voznos* neboli náhodné a dialo sa tak práve na tých miestach, kde na to bol dôvod podľa byzantskej tradície.

Výlučne v nápevoch stichír nachádzame jedno z možných riešení – formulu s podobnými kontúrami ako byzantské *#driaby*, ale s trojslabičnou kadenciou a dokonca často aj s finálou C.⁹⁶

Byz. 12.-14. stor., *#driaby* bežné

#driaby stichirové

ZR, *Driaby*

⁹⁶ Formule predchádza skoro vždy *#podvertka*, čo je ďalší z typických znakov *driabov*.

⇔ Popevku *driaby D* zodpovedá presvedčivo srednobyzantská formula *#driaby*, ktorú nachádzame veľmi často tam, kde sú v ZR bežné *driaby*. V 16.-17. storočí sa pôvodná stúpajúca melódia kadencie miestami zachovala, ale väčšinou prišlo k posunu deklamačného tónu o kvartu vyššie a následnému vzniku klesajúcej kadencie, ktorá sa až na počet slabík podobá na kadenciu *#kimzy*.

Byz., 12.-14. stor.

Byz., 16.-17. stor.

Gr., 18.-19. stor. (syntomon)

The image shows four staves of musical notation. The first two are labeled 'Byz., 12.-14. stor.' and 'Byz., 16.-17. stor.'. The last one is 'Gr., 18.-19. stor. (syntomon)'. A vertical cyan bar highlights a specific melodic segment in all four staves, showing a shift in pitch and rhythm over time.

Znamenné *D-driaby* v štandardnej interpretácii zodpovedajú zvýšenému tvaru byzantskej predlohy, pričom je zvlášť pozoruhodná podobnosť medzi melódiou prostopenia a novogréckym úzkym tvarom melódie:

Byz., 16.-17. stor. // ZR, *D-driaby* bežné

Gr., 18.-19. stor. // Prostopenie, *D-driaby* bežné

The image shows two pairs of musical staves. The left pair is labeled 'Byz., 16.-17. stor. // ZR, D-driaby bežné' and the right pair is 'Gr., 18.-19. stor. // Prostopenie, D-driaby bežné'. Cyan bars highlight the melodic lines in both pairs, showing their similarity.

„Zabudnuté“ stúpajúce tvary *D-driabov* alebo ich interpretácia na spôsob *prehybu* majú presnú, hoci modálne odlišnú paralelu v pôvodnom stúpajúcom znení *D-driabov*, ktoré sa miestami zachovalo až dodnes v chrysanthovskej redakcii.

Byz., 16.-17. stor.

ZR

The image shows three staves of musical notation. The top one is labeled 'Byz., 16.-17. stor.' and the bottom one is 'ZR'. A vertical cyan bar highlights a specific melodic segment in both staves, showing a parallel structure.

Jadro *mreže* má v niektorých ruténskych, zvlášť však v podkarpatských irmologionoch rôzne variantné znenia kadencie či predkadencie. V J029 a L1709 sa dokonca zachoval aj tvar s dlhšou predkadenciou.

Iné rozdrobenia jadra mreže (A+c+C) v RI:

J029		J029, L1709	
J289, J673		J029	
sD1, J672		L1709, MR	

Mreža štandardne nasleduje za popevkom s finálou F, ktorý sa často rozdrobuje a stáva sa predstavkou v mreži. Ako príklad uvidíme fúziu *podvertka+mreža* (kratšia):

Podvertka //

Mreža //

Miestami¹⁰¹ má *mreža* dlhšiu prístupku s nástupným vrcholom na tóne *a*. Hoci vidíme niektoré rukopisy deliť popevok na dve časti a z prístupky robiť samostatnú *jasnicu*, *vozhlasku* apod, ide o novší jav a v starších rukopisoch je len dlhá *mreža*. Osobitný variant nájdeme v sUsp, kde sú niektoré znaky integrované v komplexnejších neumoch.

S407	
S410	
RI	
S409-sUsp	
RI	

¹⁰¹ Preob 1, 4, Sam 6, st. 8/106, sUsp. Uvádzame neумы a noty z st. 8/106, čo je najplnší variant.

⇔ Byzantská *#mreža* najčastejšie uzatvára druhý alebo ďalší riadok irmosov. V stichirách sa vyskytuje zriedkavo. Je charakteristická deklamačným tónom E a dvojslabičnou kadenciou, ktorá je v 12.-14. storočí ešte stúpajúca. Melodicky pripomína *#driaby*.

V 16.-17. stor. už má *#mreža* za sebou rovnaký vývoj ako *#driaby*, pri zachovanej finále sa kadencia stáva klesajúcou. V chrysanthovskom prepise sa väčšinou táto formula nelíši od *#kimzy*. Výnimkou je len kánon SSD, kde sa *#mreža* zachovala v archaickom tvare (takmer zhodnom s *#lacegou*), ktorý pripomína znamennú *derbicu*.

Mreža v ZR predstavuje určitý medzistupeň vo vývoji byzantskej *#mreže*, avšak viacero podrobností nie je jasných. Zaujímavou stopou je byzantská analógia *mreže* v st. 1/12 (rukopis H), žiaľ je to jediný nám známy výskyt takejto formuly, ktorý nedovoľuje rozsiahlejšie uzávery.

st.1/12:

K-G/Γ – Kulizma dolná

⇒ / ⇄ Výnimočnou modifikáciou¹⁰² *kulizmy skamejnej* v stichire sUsp (2×) je zmena kadencie na spôsob *dolinky*. Ani vo svojej dobe nebol tento popevok všetkým zrozumiteľný, keďže SI ho interpretuje ako *kimzu*, iné ruské rukopisy ako *kulizmu skamejnu*, kým RI ako *dolinku* s neštandardnou prístupkou (v rozpore s neumami), *driaby* alebo *kimzu*. Jeho pôvodná melódia sa nedá podľa existujúcich dokumentov spoľahlivo rekonštruovať. Byzantskou analógiou *dolnej kulizmy* môže byť azda *#pastela* so zníženou finálou Γ.

S407

S409

S412

J289

Byz., 12.-14. stor.

M-G/Γ – Dolinka/ Δολιγκα

⇒ *Dolinka* má charakter *mreže*. Neumový zápis zodpovedá melódii alebo má inverziu *skamejky* a *pálky* ako v *mreži*. Popevok neobsahuje deklamáciu, takže v prípade potreby pokryť viacej slabík sa zdvojnásobí nástup.

K-náprotivkom *dolinky* je azda vyššie uvedený ojedinelý popevok. Obidva popevky s finálou Γ sú v ZR zriedkavé a predstavujú relikť najstaršej tradície, keďže v gréckej irmologickej praxi sa po 15. storočí finála Γ prestala vyskytovať.

Typ I¹⁰³

S407

S408

S440

16.-17. stor.

RI

var.:

¹⁰² Väčšina neumových rukopisov má nemodifikovanú *kulizmu skamejnu*.

¹⁰³ sSSD, sPP, sD 1, 2.

⇔ Byzantskú #dolinku s finálou Γ nachádzame iba v strednobyzantských rukopisoch (do 14. stor.). V ZR na jej mieste nachádzame väčšinou *dolinku* alebo *mrežu*, ktoré majú podobný neumový zápis a až na kvartový rozdiel aj podobnú melódiu.

Znamenná *dolinka* typu III je s výnimkou deklamačnej časti prístupky a samotnej finály **o tón vyššie** (!) voči byzantskej predlohe, čo by mohlo mať príčinu v znížení tónu H v byzantskej formule. V type I sa zvyšuje o tón aj deklamačná časť.

The image displays three staves of musical notation. The top staff is labeled 'Byz., 12.-14. stor.' and shows a sequence of notes on a five-line staff. The middle staff is labeled 'RI/Dolinka typ III:' and shows a similar sequence of notes, but with four vertical yellow bars highlighting specific notes that are higher than the corresponding notes in the Byzantine version. The bottom staff is labeled 'RI/Dolinka typ I:' and shows a sequence of notes, with a handwritten 'se' above the first few notes, indicating a different melodic structure.

⇔ V byzantských prameňoch 12.-14. storočia je presnou analógiou *pauka* rozdrobenie finály *D* do slučky vystupujúcej k tónu *F*. Týmto spôsobom sa môže modifikovať ktorákoľvek formula s finálou *D*, alebo sa táto slučka môže stať melodickým jadrom samostatnej formuly.

V Sinai 1477 sa melódia slučky ďalej rozdrobuje, takže vystupuje až k tónu *G*, a v tomto tvare ju prijíma aj ZR. Po Chrysanthovej reforme sa nápev slučky (zachovanej iba v širokom irmologione) vracia k pôvodným jednoduchým kontúram.

Znamenný *pauk* má krátku deklamáciu na tóne *E*, čím v porovnaní so strednobyzantskými prameňmi stúpol o tón, ale nedostal sa v nej až k tónu *G* ako novšia byzantská tradícia.

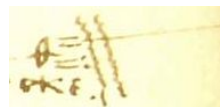
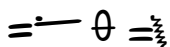
The image displays six musical staves, each representing a different historical source of the *pauka* formula. A vertical yellow highlight is placed across all staves, centered on the final notes of the formula. The sources are:

- Byz., 12.-14. stor. (top two staves)
- Byz., 18.-19. stor. (middle two staves)
- Byz., 16.-17. stor. (second from bottom)
- RI (bottom staff)

The notation uses square neumes on a four-line staff. The highlighted notes show the melodic contour of the formula, which typically starts on a lower note and ascends to a higher note (F or G) before descending.

Obyčajná fity / ΘΗΤΑ ΟΒΥΝΙΑ¹⁰⁷

Zápis jadra *obyčajnej fity* je v S407 väčšinou charakteristický strelou:

V S408 a 409 už nadobúda typické podčašie, je však bez zmeice:

V 16. storočí sa vo väčšine rukopisov zápis stabilizoval na nasledujúcej podobe, až na jednu výnimku s minimálnou prístupkou:

Interpretácia *obyčajnej fity* v RI:

L1709

var.: J002

J673, J429, MT J673

SI

Dlhšiu prístupku k *obyčajnej fite* v rámci 4. hlasu nachádzame len vo Vaij 5, kde má jadro odlišný zápis. Melódia RI je v súlade s neumami 16. storočia. Pred začiatkom vlastného jadra *fity* sa deklamácia zrýchľuje.

Dlhšia prístupka a začiatok melódie *fity* majú rovnaké kontúry ako dlhšia *mreža*, záver zase pripomína *pastelu* alebo *šibok*. *Obyčajnú fity* môžeme teda chápať ako rozvinutie popevku *mreža/šibok*.

¹⁰⁷ Vaij 3, 5, sUsp.

⇔ Vo Vaj 3 sa nachádza¹⁰⁸ dvakrát krátka *fita* s kontúrami #*pauka*. V BR je o tón vyššie. V ZR je dlhšia a niekoľkonásobne bohatšie ornamentovaná, pričom s výnimkou posledných tónov sa znamenná melódia nachádza o pozíciu vyššie.

Byz., 12.-14. stor.

BR

Byz., 16.-17. stor.

ZR ruténsky

Vo Vaj 5 sa nachádza *fita*, ktorá má ešte bližšie ku *obyčajnej fite* ZR:

Byz., 12.-14. stor.

Byz., 16.-17. stor.

ZR – kostra

***Fita složitná* / ΘΗΤΑ ΣΛΟΖΗΤΗΛΛ**

Složitná fita má niekoľko variantov. V RI sa v rámci 4. hlasu nachádza iba v sPP,¹⁰⁹ v neredukovanom znení len v L1709, J029 a J289. Je pozoruhodná kvartovým skokom dole.

Neumový zápis je vo väčšine rukopisov dvojriadkový. Napriek svojej zložitosti je výrazne zjednodušený v porovnaní s predreformným zápisom (S440) a až tu dostáva znak *složitia* (∞), ktorý dal *fite* meno.

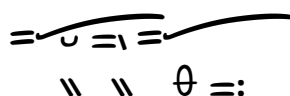
¹⁰⁸ Nachádzame ju aj v stichire *alfabet. 3* a to o kvartu vyššie.

¹⁰⁹ Grigorev túto *fitu* registruje bez názvu pod č. 74 (hlas 4, Trezvon). Vzhľadom na podobnosť melódie a neumového zápisu s charakteristickým znakom *složitia* ju považujeme za variant *složitej fity*.

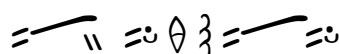
S440

S409, 410, 412, 413

Grigorev

RI

J289:

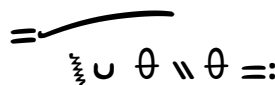

V melódii tejto fity vidno príbuznosť s kontúrami *G-voznosca*.

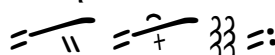
Hóspodi / Господи

V sPP sa nachádza osobitné *lico*¹¹⁰ (v S440 zapísané ako *fitu*), ktoré v RI registrujeme v dvoch rôzne dlhých interpretáciách.

S440

16. stor.

J029

J672

L1709

J673

J289

MT

V neumoch vzápätí nasleduje podobný popevok, avšak v RI je už iná melódia. O niečo ďalej na mieste, kde je podľa neumov *pastela*, je v RI a rovnako v ruských notových prameňoch (napr. S451) popevok s podobnou melódiou ako vyššie uvedené *lico*:

¹¹⁰ Grigorev uvádza podobné melódie ako *fitu* č. 66 a ako *lico* č. 21 v 4. hlase.

Záver

System popevkov v znamennom rospeve nadväzuje na paleobyzantskú tradíciu prijatú po „krste Rusi“. Porovnanie s neskoršou tradíciou ukazuje, že znamenné nápevy si síce po celý čas zachovávajú kontinuitu, avšak nepochybne ich výrazne zasiahli zmeny a nové prvky v byzantskom speve, ktoré možno datovať na prelom 14. a 15. storočia. V 4. hlase v dôsledku uvedených zmien prichádza k zvýšeniu mnohých popevkov o tón a k prijatiu nových modálnych prvkov ako napr. finála E.

Popri vývoji iniciovanom byzantským vplyvom možno v znamennom rospeve registrovať aj niektoré ďalšie črty, ktoré byzantskému spevu nie sú vlastné. Predovšetkým je to pomerne stabilný až normatívny tvar popevkov s presnou štruktúrou. Druhou výraznou črtou je zreteľné rozdelenie popevkov na priebežné a záverové, čím sa jednoznačným spôsobom zvyrazňuje štruktúra spievaných textov.

Jednotlivé popevky sa líšia modalitou, dĺžkou a typom kadencie, ako aj funkciou v texte. Ich súhrn však tvorí veľmi dômyselný štruktúrovaný systém, ktorému sa ešte budeme venovať na inom mieste.